BASARABII

CINE? — DE UNDE? — DE CÂND?

DE

B. PETRICEĬCU-HASDEU

BUCURESCI
STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŬ
59, Strada Berziĭ 59.
1894

BASARABII

CINE? — DE UNDE? — DE CÂND?

DE

B. PETRICEĬCU-HASDEU

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŬ

59, Strada Berziĭ 59.

1894

BASARABII

CINE? — DE UNDE? — DE CÂND?

Basaraba este cuvîntul cel maĭ important din întréga limbă istorică a Românilor.

Dacă ne va fi dat a lămuri cu deplinătate:

cine aŭ fost *Basarabiĭ?*
de unde?
de când?

o întinsă lumină se va respândi asupra periódeĭ celeĭ maĭ lungĭ şi tot-o-dată celeĭ maĭ întunecóse din trecutul naţionalităţiĭ române.

I. *BASARABIĬ* N'AŬ FOST O FAMILIĂ, CI O CASTĂ.

Cantemir ḑicea că pe timpul seŭ nu maĭ existaŭ de-mult *Basarabiĭ:* „*Basaraba*, welches der Name eines sehr alten und edlen Geschlechts in der Walachey, aber in der männlichen Linie längst erloschen ist“ (Gesch. d. osm. Reichs, 608).

Cantemir greşesce.

In adevĕr, contimpuranul seŭ Constantin Brâncovénul nu era *Basarabă* în linia bărbătéscă, măcar-că, după expresiunea cronicaruluĭ: „şĭ-aŭ pus nume de domnie Costantin *Basarabă*-vodă“ (Nic. Costin), măcar-că pe medalia sa gravéză cu litere marĭ: CONSTANTINVS BASSARABA, măcar-că înjurătura trivială muntenéscă cu „*Basaraba* tateĭ“ saŭ „*Basaraba* mameĭ“ pare a se referi la dînsul, şi măcar-că sub acest nume se memoréză el pînă astăḑĭ în jocul copilăresc Halca-malea din Moldova:

— De-a halca-malea
Incotro ţi-ĭ calea?
— Deschide porţĭ!
— A cuĭ porţĭ?
— A luĭ *Basarabă.*
— Ce'ĭ daĭ vama?
— Un căţel
Ş'un purcel
Şi pe N. de-un picĭor...

(Th. Stamati, Alisandria 109);

în unele varianturĭ chiar cu numele de botez: „Costea *Basarabă*“ (G. D. Theodorescu, Poesiĭ populare p. 197). Tot aşa de puţin *Basarabă* era cel alalt contimpuran al luĭ Cantemir, Şerban Cantacuzin, măcar-că 'şĭ da numele de: **іωаньь шърбаньь кантакозино басарабъ**. Şi maĭ puţin *Basarabă* este astăḑĭ o ramură a Bibescilor, măcar-că 'şĭ croesce o fantastică genealogiă tocmaĭ dela Radu-Negru în ridicula carte a conteluĭ Amédée de Foras: „Notice historique et généalogique sur les Princes Bassaraba“! Prin urmare, se póte ḑice că pe timpul luĭ Cantemir nu maĭ existaŭ urmaşĭ recunoscuţĭ din acea ramură a *Basarabilor* care, începênd dela Mircea cel Mare şi dela frate-seŭ Dan, îşĭ monopolizase, fie ca „Dănescĭ“, fie ca „Drăculescĭ“, tronul Munteniеĭ; dar a ḑice că nu maĭ există némul Băsărăbescilor e fals, fiind-că acel ném cuprindea nu o singură, ci o mulţime de ramurĭ, unele rĕmase în fiinţă pînă astăḑĭ.

In secolul XVI numaĭ dintre *Basarabĭ* se numĭaŭ Mariĭ Banĭ aĭ Craioveĭ, căcĭ numaĭ *Basarabiĭ* aveaŭ dreptul ereditar la Bănią, ca uniĭ ce eraŭ Banovețĭ, Banĭ ereditarĭ, Banĭ „de moșie“, după cum ne-o spune lămurit pe la 1530 biograful contimpuran al patriarculuĭ Nifon (ed. Erbicénu p. 60): „un némŭ carele era maĭ alesu și maĭ temătorĭu de Dumnezeŭ, căruia era numele de moșie Banoveți, adecă *Băsărăbeștiĭ*“. Așa dară Buzesciĭ, bună-óră, pogorîtorĭ din Marele Ban Vlad de pe la 1535, eraŭ *Basarabĭ*; de asemenea *Basarabĭ* sînt Crețulesciĭ, pogorîtorĭ din Marele Ban Dobromir de pe la 1565. Chiar Mihnea Turcitul, când numise pe la 1587 Mare Ban al Craioveĭ pe Grecul Iane (Venelin p. 225), putea să pretexteze nu fără temeiŭ că numesce pe unul din Băsărăbescĭ, căcĭ acel Iane își măritase pe soru-sa după Petrașcu cel Bun și era unchiŭ al fiilor acestuia (cfr. Walther în Papiŭ, Tesaur, I p. 9: „matris frater gente Graecus, qui et ipse antea dicto Bahni officio functus erat“), decĭ nu un om străin némuluĭ Banoveților. Cel de'ntâiŭ nepotul de soră al aceluĭ Iane, Mihaiŭ Vitézul, făcênd Marĭ Banĭ pe Grecul Manta și pe Sêrbul George Raț, îndrăznise a nesocoti pe deplin datina de a da Bănia Craioveĭ tot-d'a-una pe mâna *Basarabilor*. In acest chip, orĭ-ce familiă de astădĭ va puté dovedi prin acte autentice, ca Buzesciĭ saŭ Crețulesciĭ, cumcă străbunul eĭ fusese Mare Ban al Craioveĭ înainte de anul 1600, este o familiă din „némul Băsărăbesc“.

Alte ramure de *Basarabĭ* eraŭ așeḑate de vécurĭ în Transilvania, anume în țéra Hațeguluĭ. La 1398 un „Bassarabe“ este acolo chinez la Rîușor (Fejér, Cod. Dipl. Hung. X, 8 p. 447; cfr. ib. XI p. 504). In colecțiunile documentale ale luĭ Kemény, păstrate în Biblioteca Universitățiĭ din Cluj, eŭ am găsit sub anul 1592 la marginea hațegană a Banatuluĭ pe nobilul „Franciscus *Bazaraba* de Karansebes“ (Kemény, Cod. Dipl. MSS. literalium instrumentor. t. VI p. 111—118), ĭar la 1686, chiar pe timpul luĭ Cantemir, în orașul Hunyad trăia nobilul „Stephanus *Bazzarabai*“ (Kemény, Regestra MSS. archivorum, t. II p. 263). Tot acolo un sat pînă astăḑĭ se chiamă *Basarabésa* (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 138), — și forma femeéscă *Basarabésă*, analógă cu „bănésă“, „vornicéă“ etc., este fórte remarcabilă prin aceea că presupune numele *Basarabă* a fi ca o demnitate saŭ un rang, pe când femininul dela numĭ propriĭ de familiă se formézǎ obicĭnuit prin - óiă: Bălșóe, Sturḑóe, etc. După datele oficiale adunate de cavalerul de Pușcarĭu (Familiele române p. 49—50), pînă astăḑĭ există doue familiĭ nobile române *Basaraba* în Hațeg, una în comuna Pescéna, cea-laltă în comuna Cornescĭ.

In fine, nu mult înainte de Cantemir, la 1649, în oștirea căzăcéscă, printre'o mulțime de Românĭ carĭ își făceaŭ acolo tot-d'a-una ca un fel de scólă militară și uneorĭ ajungeaŭ polcovnicĭ saŭ hatmanĭ, servĭaŭ cincĭ *Basarabĭ*, fie din Muntenia, fie din Hațeg (Реестра всего войска запорожскаго, ed. Bodianski, Moscva 1875 p. 73, 142, 148, 187, 208), și anume: Sava *Basarab* în regimentul de Kaniew și Marcu *Basaraba* în regimentul de Kalnița; apoĭ Vasile *Basaraboĭ* în regimentul de Umanĭ și Ion *Basarabéĭ* în același regiment, a cărora formă nominală cu -oĭ și -éĭ nu este decât maghiarisatul *Bazzarabai* de maĭ sus, cu finalul *-i* nobilitar; în sfîrșit, Teodor *Basarabenco* în regimentul de Kiev. Se scie că Ruteniĭ acățaŭ pe atuncĭ sufixul deminutival *-enco* la numele unuĭ tînĕr care trăia pe lîngă tată-seŭ saŭ o rudă maĭ mare, așa că *Basarabenco* presupune pe un bătrân *Basarabă* venit la Căzacĭ o dată cu tînĕrul.

In scurt, crengile „némuluĭ Băsărăbesc“ eraŭ fórte întinse în afară din dinastia propriŭ ḑisă: nu era o familiă, ci o colectivitate de familiĭ cu tradițiunĭ comune, un fel de castă care își avea cuĭbul în Oltenia și în Hațeg, nu maĭ departe, adecă cuprindea Dacia luĭ Traian în sensul cel restrîns al cuvîntuluĭ, acea Dacia unde se petrecuse lupta între Traian și Decebal și unde s'aŭ păstrat monumente din epoca cuceririĭ romane. Din acest cuĭb oltenesc și circum-oltenesc, uniĭ *Basarabĭ* în cursul timpuluĭ emigraŭ în diferite direcțiunĭ, dar tulpina lor rĕmânea curat olténéscă. Intr'un alt loc (Ist. crit., I, 83 sqq.), eŭ am dovedit că dinastia Mușătescilor din Moldova a fost și ea o ramură a *Basarabilor*; un fapt pe care astăḑĭ nu'l maĭ contestă nimenea. Póte să fi fost tot *Basarabĭ* și

Asaniĭ; dar acésta nu ne interesézĕ de o cam dată.

Dacă *Basarabiĭ* ar fi fost numaĭ o familiă, ĭar nu o întrégă clasă predomnitóre, atuncĭ Oltenia și Ţéra-Românéscă n'ar fi căpĕtat numele „ţereĭ *Basarabilor*", pe care l'a purtat deja în secolul XIII. Sub anul 1259, vorbind despre o invasiune a Mongolilor spre Carpaţĭ, cronicarul polon contimpuran ḑice: „MCCLIX. Thartari subiugatis Bessarebenis" (Sommersberg, Siles. rer. script. II, 82; cfr. Ossolinski, Vincent Kadlubek ed. Linde, 622). In „Istoria critică" (ed. 2 p. 62 sqq.) sînt grupate maĭ multe texturĭ din seciliĭ XIV și XV, în carĭ Ţéra-Românéscă e numită „a *Basarabilor*" saŭ Basarabiă: tzarul serbesc Stefan Dușan (1330—1356), papa Gregoriŭ XI (1370—1378), împĕratul Sigismund (1366—1437), regele Vladislav Iagello (1350 — 1434), annalistul Dlugosz (1415 —1480), annalistul Miechowski (1450—1523), annalistul Thurocz (1450—1490) etc. Astăḑĭ se maĭ pot adăuga alte fântâne de prin documente publicate maĭ încóce (Ulĭanitzki, Матеріалы для исторіи, Moscva, 1887). Așa la 1429 marele duce litvan Vitold, vorbind despre certele dintre Muntenĭ și Moldovenĭ, ḑice: „differencias pro quibus inter Bessarabitas et Moldwanos oriuntur quesciones", ĭar la 1430 ambasadoriĭ polonĭ vorbesc despre: „woywoda Dan Bessarabie, adunatis sibi exercitibus gencium Bessarabicorum..." Insușĭ Mircea cel Mare, la 1403, în douĕ acte de alianţă cu regele Vladislav îșĭ dă titlul de: „великыи воевода и самодрьжавныи господар вьсеи земи басарабскои", adecă: „mare voevod și domn autocrat a tótă ţéra basarabéscă". E nu maĭ puţin caracteristic că Domniĭ Moldoveĭ, cu Alexandru cel Bun și Stefan cel Mare în frunte, numĭaŭ și eĭ Ţéra-Românéscă Basarabiă, saŭ și maĭ bine o numiaŭ cu pluralul: *Basarabı*, slavonesce: **Басарабы**, la genitiv **Басарабъ**, ca și când ar fi fost *Basarabı* toţĭ locuitoriĭ.

O causă fórte curiósă a concurs a face ca numĕrul cel mare al *Basarabilor* să fie așa ḑicênd învăluit începênd chiar din secolul XIV. Se pare că era un obiceiŭ, ca în fie-care familiă din acest ném numaĭ unul din fraţĭ saŭ verĭ să pórte numele *Basarabĭ*, și încă să'l pórte în locul numeluĭ seŭ de botez. Acest obiceiŭ se învedereză maĭ întâiŭ la *Basarabiĭ* din Haţeg, carĭ apar în istoriă în secolul XIV și — după cum am vĕḑut maĭ sus — există acolo pînă astăḑĭ. In seciliĭ XIV și XV eĭ stăpâniaŭ, între altele, în însușire de „chinezĭ" satul Rîușor. Actul din 1398 numesce treĭ fraţĭ: „honestos viros Janustinum et fratres suos Bassarabe et Custe Knesios de Riusor", și maĭ jos: „saepedicti Knesi Janustinus, Bessarabe et Custa" (Fejér, Cod. Dipl. Hung. X, 8, 447—8): numaĭ fratele al doilea pórtă numele de *Basarabă* fără nicĭ o indicaţiune a numeluĭ de botez. Actul din 1435 constată că chineziĭ de atuncĭ din Rîușor, Costa, Stanciul și Volcul popă, aŭ trădat Ungaria trecênd în Moldova, și transmite chineziatul în partea „Nobilium Michaelis et Bazarad ac Joannis filiorum quondam Joannis de dicta Ryusor" (Fejér, XI, 504). Toţĭ ceĭ menţionaţĭ, treĭ fugiţĭ și treĭ remașĭ, eraŭ din aceĭașĭ familiă chinezială a *Basarabilor* din Rîușor, fraţĭ și verĭ; totușĭ numaĭ unul din șése se numesce *Basarabă*, și érășĭ un frate al doilea, al căruia nume de botez ne remâne necunoscut. Fără îndoélă, avem de 'naintea nóstră un obiceiŭ; un obiceiŭ pe care întru cât-va îl putem urmări în aceĭașĭ epocă și la *Basarabiĭ* din Ţéra-Românéscă.

După mórtea primuluĭ Dan-vodă la 1386, apucând tronul fratele seŭ Mircea cel Mare, se pregătise pentru viitor o crâncenă luptă între cele doue crengĭ domnescĭ; o luptă care s'a trăgĕnat pînă departe în secolul XVI. O créngă numită „Drăculescĭ" după numele luĭ Vlad Dracul, fiiŭ al luĭ Mircea și tată al luĭ Ţepeș, se credea în drept a domni prin faptele adevĕrat eroice ale membrilor seĭ; posteritatea 'însă a luĭ Dan saŭ „Dănesciĭ", de câte orĭ isbutĭaŭ pe o clipă a apuca Domnia, pretindeaŭ că dînșiĭ singurĭ se pot numi *Basarabĭ*. Primiĭ doĭ „Dănescĭ", Dan I și fiĭul seŭ Vladislav, se mulţumĭaŭ cu numile lor de botez (Arch. ist. I, 1 p. 19, 73, 142). Dar ĭată că fiĭul acestuĭ Vladislav nu se maĭ scie ce nume de botez va fi avut, căcĭ el se întituléză: „tînĕrul *Basaraba* voevoda fiĭul bunuluĭ *Basaraba* voevoda", ca și când *Basarabı* ar fi fost numaĭ el și tatăl seŭ (Venelin p. 111, 121). La 1476 domnesce fiĭul luĭ Dan II, dându'șĭ numele toţ așa: „*Basaraba* voevoda" (ibid.

p. 118). Cel maĭ celebru dintre „Dănescĭ“ a fost artistul Négoe. Şi el de asemenea, din dată ce ajunge Domn la 1512, nu vrea să maĭ scie de numele seŭ de botez „Négoe“, ci începe a se scrie pretutindenea: „*Basaraba* voevoda fiĭul pré-bunuluĭ *Basaraba* voevoda“ (ib. 137 etc.). Fenomenul este cam acelaşĭ ca şi la *Basarabiĭ* din Haţeg; ba este chiar acelaşĭ, dacă vom judeca după crisovul luĭ Dan II din 1428, în care „sînt numiţĭ, ca fiĭ aĭ domnitoruluĭ, Dancĭul şi *Basaraba*“ (Odobescu, Scrierĭ I, 393), adecă este *Basarabă* numaĭ fiĭul al doilea, întocmaĭ ca în Haţeg.

In Ţéra-Românéscă urmările acestuĭ fenomen aŭ fost mult maĭ însemnate decum puteaŭ ele să fie în Haţeg. Din dată ce stăpânul ţereĭ monopolisă numele *Basarabă*, boieriĭ din „némul Bă s ă r ă b e s c“ eraŭ siliţĭ a lua alte porecle, din causa cărora cu timpul li se uĭta originea şi putea să se pară că *Basarabiĭ* ceĭ fórte mulţĭ de altă dată s'aŭ stîns aprópe cu totul. Era şi maĭ reŭ când veniaŭ la putere „Drăculescil“: atuncĭ orĭ-cine şĭ-ar fi ḑis *Basarabă* era expus a fi privit ca din ramura cea vrăjmaşă a „Dănescilor“. Ast-fel s'a întâmplat că în secolul XVII căutaĭ pe adevĕraţiĭ *Basarabĭ* şi nu'ĭ maĭ găsiaĭ, căcĭ *Basarabiĭ* — după cum observă fórte bine patriarcul constantinopolitan Dositeŭ în prefaţa la Biblia din 1688: „cândŭ era boĭari, pentru zavistiĭa stăpânitorilor celor tirani să chema cu altŭ nume“.

Obiceĭul de a reserva numele de *Basarabă* unuia dintre fraţĭ saŭ verĭ în fie-care din cele multe familiĭ de *Basarabĭ*, obiceiŭ surprins de noĭ în Haţeg şi în Ţéra-Românéscă de o potrivă, a avut drept efect treptata împuţinare aparentă a *Basarabilor*; dar acest obiceiŭ fusese el-însuşĭ la început efectul uneĭ cause. Şi care causă? Nu putea să fi fost alta decât tocmaĭ acea mulţime a *Basarabilor*, care făcea ca toţĭ locuitoriĭ din Ţéra-Românéscă să ajungă a fi priviţĭ de către străinĭ ca „Bassarabeni“, „Bassarabitae“, „Bassarabici“, ba la Moldovenĭ chiar ca *Basarabĭ*. Fiind pré-mulţĭ, *Basarabiĭ* aŭ căutat un mijloc de a nu se confunda cu poporul, şi acel mijloc l'aŭ găsit în obiceĭul de maĭ sus, care era un fel de m a j o r a t sau maĭ bine de m i n o r a t nominal: o concentrare nu de avere, ci de poreclă.

Aci este locul de a vindeca un text, pe care reŭ l'aŭ îmbolnăvit uniĭ istoricĭ aĭ noştri, deşi în fond el este tot ce póte fi maĭ sănătos. Vestitul împĕrat serbesc Stefan Duşan, vorbind despre coaliţiunea tuturor popórelor învecinate carĭ năvăliseră asupra tatăluĭ seŭ Stefan Milutin la 1330, numesce între duşmanĭ: „Алезендра цара Бльгаромъ и Басарабꙋ Иванка таста Алезендра цара сумегь живꙋщихь Чрьныихь Татарь и господство сашко и прочїихь съшнимь господа“, adecă: „Alexandru ţarul Bulgarilor, şi Ivanco *Basaraba* socrul ţaruluĭ Alexandru al învecinaţilor Negri-Tătarĭ, şi domnia Săséscă şi alţĭ domnĭ cu dînsul“. In paleografia cirilică lesne confundându-se grupul са cu grupul ꙗ, fiind-că în acesta din urmă *i* este legat cu *a* printr'o liniuţă care'l asémĕnă cu ciricul *s*, in loc de „господство сашко“ editorul Novaković (Zakonik, 1870 p. XXIII) citise „господство ꙗшко“, ca si când ar fi vorba despre I a ş i ĭ din Moldova saŭ cine maĭ scie despre ce, pe când sînt în joc numaĭ S a ş i ĭ din Transilvania, „dominium Saxonum“, сашки fiind în vechea serbéscă un adjectiv dela сась, de ex.: „сашкимь пꙋтемь=viâ Saxonum“ (Daničić, Rječnik, III, 81). Apoĭ pe „Ivanco *Basaraba*“ istoriciĭ l'aŭ prefăcut în Domn al Ţéreĭ Românescĭ, pe când el era numaĭ socrul Domnuluĭ: „таст Алезендра цара“, ĭar acel Domn nu era Alexandru din Bulgaria, menţionat deja deosebit în acelaşĭ text, ci era celebrul Alexandru *Basarabă*, pe care Stefan Duşan îl numesce aci: „ţar al Negrilor Tătarĭ“, înţelegênd prin acésta „Nigra Cumania“, după cum numĭaŭ atuncĭ Unguriĭ Romănia (Ist. crit. I, 99).

Când d. Xenopol ḑice (Ist. Rom. II, 77): „Ivancu Basarab, 1310—1320, este urmaşul şi probabil fiĭul luĭ Radu Negru saŭ Tugomir Basarab. Despre acest Ivancu se spune în legile sîrbescĭ ale luĭ Stefan Duşan că el ca Domn al Valachieĭ, ar fi ajutat ţaruluĭ bulgar Mihail (1323—1331) în lupta acestuĭa contra imperiuluĭ bizantin. Ivancu Basarab, urmând exempluluĭ dat de tatăl seŭ Radu Negru, mărită pe fata luĭ după Alexandru, nepotul şi urmaşul în tronul bulgăresc a luĭ Mihail etc. etc.“ — în tóte acestea ne surprinde aritmetica autoruluĭ, în puterea căriĭa un Domn mort la 1320 merge totuşĭ la resboĭu între aniĭ 1323—1331, după ce de-

mult murise, dar nu ne surprinde de loc mulţimea de greşelĭ, maĭ multe greşelĭ decât cuvinte, impletite asupra unuĭ text slavic, pe care d. Xenopol nu l'a vĕḑut nicĭ o dată, şi care nu e altul decât cel de maĭ sus. Este însă fórte de mirare că acelaşĭ text, aşa de lămurit, aşa de limpede, n'a fost înţeles de profesorul rus Brun (Ж. Мин. Нар. Просв. t. 200, 1878, sect. 2 p. 237) şi de Bohemul Jireček (Gesch. d. Bulg. 290, 293, 298).

Aşa dară într'o căsătoriă a sa înainte de 1330 Alexandru *Basarabă*, puternicul Domn al Ţĕreĭ Românescĭ, ţinea pe féta unuĭ Ivancu *Basarabă*, membru şi el al némuluĭ *Băsărăbescilor*, B a n o v e ţ şi el, din aceĭaşĭ castă şi el, dar nu rudă cu principele, ceea ce ar fi împedecat căsătoria, ci numaĭ un boier mare, pe care ginerele seŭ l'a trimis în capul oştiriĭ contra Serbilor.

Acuma dară, după ce noĭ scim cine aŭ fost *Basarabiĭ:* nu o dinastiă, nu o familiă, ci o numerósă grupă de familiĭ, constituind o castă în tótă puterea cuvîntuluĭ, maĭ ales înainte de seculiĭ XV şi XVI, să ne întrebâm: de unde vine numele *Basarabă?*

II. *BASARABĂ* ESTE O COMPOSIŢIUNE DIN TITLUL B A N ŞI DIN NUMELE DE FAMILIĂ S A R A B Ă.

In prima ediţiune a „Istorieĭ critice", începĕtor atuncĭ în studiĭ linguistice, eŭ credeam (t. I p. 166) că: „*Basarab* este de aceĭaşĭ origine cu elenicul *βασιλεύς* principe" şi am căutat a mĕ urca pînă la radicala sanscrită bhas „briller"; dar: 1°. radicala cea indo-europeă nu e bhas, ci bha; 2°. *bh*, după legĭ fonetice cunoscute, trebuĭ să trécă la Grecĭ în *φ*, nu în *β*; 3°. forma cea organică a cuvîntuluĭ românesc este nu *Basarab*, ci *Basarabă;* 4°. în orĭ-ce cas finalul *b* nu se explică de loc prin grecul *βασιλεύς*. Deja în a 2-a ediţiune a „Istorieĭ critice" eŭ renunţaĭ cu totul la acea etimologiă, şi o maĭ citez astăḑĭ numaĭ dóră ca o fasă fórte trecĕtóre în cronologia cercetărilor mele asupra luĭ *Basarabă*.

In cronice, în unele texturĭ maĭ nouĕ. rare-orĭ în acte oficiale, ne întîmpină trisilabicul *Basarab* în loc de tetrasilabicul *Basarabă*. Acésta se póte privi în parte ca o scurtare poporană prin analogiă cu cele-lalte numĭ bărbătescĭ: aşa eŭ-însumĭ scrieam altădată *Basarab*, ĭar d. Odobescu, chĭar atuncĭ când traduce un text slavic dela Negoevodă, unde de douĕ orĭ e pus fórte clar nominativul Басараба, îl preface de douĕ orĭ în *Basarab* (Rev. Rom. I, 816—817) Maĭ obicĭnuit însă acest *Basarab* în loc de *Basarabă* este din partea editorilor de cronice şi de vechĭ texturĭ o lectură greşită şi o greşită transcriere a graficeĭ cirilice, în care finalul —*bă* se scrie de-asupra rînduluĭ cu un singur б, dar prin consóna cea supra-scrisă se sub-înţelege tot-d'a-una şi vocala ce o însoţesce, adecă nu „Basara*b*", ci „Basara*bă*". Apoĭ nu o dată în texturĭ se citesce *Băsărabă* saŭ *Băsărab*, cu ceĭ doĭ *a* netonicĭ trecuţĭ în *ă*, prin analogiă cu fonetica normală a limbeĭ românescĭ, şi tot-odată prin înriurirea pluraluluĭ celuĭ poporan *Băsărăbescĭ*, unde toţĭ *a* scad la *ă*. Forma însă *Băsărabă* este fórte rară în texturile cele vechĭ şi aprópe fără exemplu în cele oficiale, maĭ ales pînă la anul 1600, unde scrierea cea tradiţională nu e altfel decât articulatul Басараба saŭ nearticulatul Басарабѫ şi Басарабъ. Astfel în colecţiunea de crisóve slavice muntenescĭ a luĭ Venelin:

1472: Басараба cu genitivul Басарабѣ, nu cu genitivul Басарабы, după cum cere gramatica slavică;

1476: Басараба;

1480: Басарабъ cu genitivul Басарабѣ;

1514: Басараба cu acelaşĭ genitiv fórte interesant, căcĭ nu e slavic, ci este genitivul românesc nearticulat, care nu póte să provină decât dela un nominativ cu —*ă*, nicĭ o dată cu—*ŭ*: babă — (uneĭ) babe, róbă — (uneĭ) róbe, bubă — (uneĭ) bube, tată — tate(ĭ), popă — pope(ĭ).

Forma cea organică este dară *Basarabă*, şi în acéstă formă totul arată că ea s'a compus din douĕ cuvinte:

de 'ntâĭu, lungimea B a — s a — r a — b ă e neobicĭnuită în numĭ propriĭ carĭ nu sînt formate prin sufixele onomastice —énu saŭ —escu şi carĭ tot-d'a-una sînt monosilabice, dissilabice, cel mult trisilabice, afară numaĭ de străinul „Cantacuzino", scurtat şi acela la Moldovenĭ în „Canta";

al douilea, patru *a*, din carĭ primiĭ treĭ sînt pururea clarĭ în vechile monumente: *Ba—sa —ra—* nu se pot explica decât prin fusiunea a doue cuvinte deosebite fie-care cu tonicul *a*, ceea ce a făcut ca asimilarea

vocalică bilaterală să mânţină clar pe *a* cel dela mijloc, prin urmare: bà—*sa*—ràbă.

Resultă dar că iniţialul *Ba* aparţine în composiţiune unuī alt cuvînt decât finalul *ràbă*, medialul —*sa*— putênd să aparţină unuīa săŭ altuīa din cele doue cuvinte în composiţiune.

Ajunşī aci, lucrul se limpeḑesce dela sine. Fiind vorba despre némul cel b ă n e s c din Oltenia saŭ despre acea castă nobilitară a B a n o v e ţ i l o r din care se alegeaŭ Baniī, compusul *Basarabă* este Ban-Sarabă; şi acésta se întăresce pe deplin prin sintaxă şi prin fonetică in acelaşī timp.

Romănesce titlurile se pun înainte de nume saŭ se pun după nume, nu însă arbitrar, nu de o potrivă, nu fără nicī o deosebire, ci urmând uneī regule statornice. După nume se pun titlurī individuale: Ion-v o d ă, Ştefan - l o g o f ĕ t, Petru - s t o l n i c etc.; înainte de nume se pun titlurī carī aparţin uneī clase de indiviḑī: j u p â n u l Ştefan-logofét, b o ĭ e r u l Petru-stolnic, c u c o n u l cutare. În *Basarabă* = Ban Sarabă titlul figuréză fórte corect înainte de nume, căcī acest titlu distingea pe toţī membriī casteī nobilitare din care se alegea capul ţereī, pe toţī B a n o v e ţ i ī. Astfel într'un crisov dela Vlad Ţepeş din 1491 figuréză patru boĭerī purtând toţī de o potrivă titlul de „Ban“, deşi nicī unul din eī nu era „Marele Ban“: banul Détco, banul Dédĭu, banul Dircu şi banul Dragomir (Venelin, 130). Eraŭ patru B a n o v e ţ ī, adecă patru *Basarabi*.

Ca titlu de bréslă, nu de persónă, graĭul cerea dară ca B a n să se pună de 'naintea numeluī: „Ban Sarabă“. Tinḑênd apoī a se aglutină ambele elemente, de vreme ce Ban era inseparabil de S a r a b ă, o lege fonetică imperiósă în limba română impunea maī departe dispariţiunea luī *n* de 'naintea luī *s* din B a n - S a r a b ă. Trebuīa să devină *Basarabă* după cum din „mensa“ s'a făcut „masă“, din „densus“ — „dĕs“, „pensare“ — „păsare“, „pinso“ — „pisez“, „mansum“ — „mas“ etc., căcī *n* de 'naintea luī *s* n'a dispărut numaī în flexiunea verbală cu tematicul *d* şi *g*: tind — tins, plâng — plâns, ung — uns. Fenomenul a fost în parte cunoscut deja în latina şi ne întimpină şi în alte dialecte romanice; la noī însă el forméză o normă.

Aşa dară, din punctul de vedere sintactic, ca şi din punctul de vedere fonetic, *Basarabă* este B a n - S a r a b ă; şi deci, înainte de a se fi putut introduce la Românī titlul B a n, adecă înainte de secolul X, marea castă oltenéscă, din care a isvorît dinastia *Basarabilor*, se numīa: S a r a b ă.

Aglutinarea luī Ban cu S a r a b ă pentru a forma *Basarabă* trebuīa să fi fost completă deja în secoluĭ XIII; cel puţin străiniī nu maī deosebīaŭ de pe atuncī în composiţiune elementul cel titular „Ban“, de vreme ce cronicarul Fazel-Ullah-Raşid, descriind sub anul 1240 năvălirea Mongolilor asupra „ţĕreī Oltuluī“, numesce pe capul acesteīa din urmă „Bazaranbam“ (D'Ohsson, Hist. d. Mong. II, 627—8), adecă „Basaraba-ban“, maī adaugênd o dată titlul în códa numeluī, după usul oriental. Cu tóte acestea, primitivul S a r a b ă, dacă nu în memoria poporuluī, încaī în tradiţiunea proprie a *Basarabilor* cată să fi rĕmas multă vreme cunoscut ca numele cel primitiv al casteī. In adevĕr, în secolul XIV nu se accenta *Basaràbă*, ci *Bàsarabă*, unde accentul pe *Ba* arată că în acéstă silabă se simţia încă titlul Ban. Pe mormîntul luī Alexandru *Basarabă* din 1364, descoperit de către d. Tocilescu în interiorul bisericeī mănăstiriī Câmpulung, se citesce:

МЦА НОЕБРЇА ЅІ ДНЬ ПРѢСТАВИСА ВЕ
ЛИКЇИ И САМОДРЬЖАВНЫИ ГДРЬ ІѠ НИ
КОЛА АЛЕѮАНДРЬ ВОЕВОДА СНЬ ВЕ
ЛИКАГО. БАСАРАБѪ ВОЕВОДѪ ВЬЛѢ
Ѕ Ѡ ОГ ЕН Г ВѢЧНАѦ ЕМѸ ПАМАТ∴

(† luna Noembre 16 ḑile a reposat marele şi autocratul Domn Io. Nicolae Alexandru voevoda, fiĭul mareluī *Bàsarabă* voevodă, în anul 6873 indiction 3, fie-ĭ eternă memoria).

In acéstă înscripţiune Бáсарабѫ e pretios nu numaī prin iniţialul *Bà* = Ban, dar şi prin finalul cel nearticulat: *Basarabă* = Ban-Sarabă.

Inainte de a păşi maī departe, o parentesă. Asemĕnarea fonetică între elementul — s a r a b ă din numele *Basarabă* şi între S ĕ r b fiind fórte mare, uniī din cronicariī noştri s'aŭ apucat de timpuriŭ a face pe *Basarabi* de origine serbéscă. In cronica pe care, orī-câte ar spune d. V. A. Urechia (în Tocilescu, Revista an. II vol. I fasc. 1; cfr.

Sîrcu în Ж. Мин. Нар. Просв. t. 239 secţ. 2, p. 345), eŭ persist a o atribui luĭ Nicolae Milescu, se ḑice despre boierimea românéscă: „Uniĭ sînt din Sărbĭ, alţiĭ din Grecĭ, alţiĭ din Albănaşĭ, alţiĭ din Francĭ, alţiĭ dintr'alte limbĭ, că şi Domniĭ încă maĭ mulţĭ din străinĭ aŭ stătut, cum şi *Basarabiĭ* se trag din ném sărbesc" (cfr. Istoria critică, ed. 2, t. 1 p. 81). In cronica luĭ Zilot Românul (ed. Hasd. p. 113): „Acest ném al Cantacozinilor rudindu-se de aprópe cu némul *Basarabescilor*, care aŭ stătut şi stă cel maĭ slăvit ném aicĭ în ţéră, şi pentru căcĭ se trage despre tată din sângele împĕraţilor Serviei, iar despre mumă din sângele împĕraţilor Ţarigraduluĭ, şi pentru căcĭ cel d'întâiŭ Domn al ţăreĭ, de când avem istorie, aŭ stătut *Basarab*, şi pentru căcĭ eĭ cu vrednicia lor stătură destoĭnicĭ a înfrîna pe Turc pe acele vremĭ când el dedese grózǎ în tot pămîntul şi cădeaŭ supt dînsul împăraţiile şi crăiile, precum picǎ pómele când se coc, abia mişcând pomul la rădăcină; ĭar maĭ vîrtos Mircea-vodă cel Bătrîn şi Laiotă-vodă, amîndoĭ *Basarabescĭ*..." In aşa numita Cronică Cantacuzinéscă, la Cantemir şi în genealogia Domnilor Românescĭ cea publicată de Pray (Dissert., 140) noĭ vedem urmele aceleiaşĭ confusiunĭ între *Basarabĭ* şi Serbĭ; o confusiune care, cu totul necunoscută cronicelor serbescĭ şi fântânelor slavice în genere, este datorită în fond numaĭ numeluĭ celuĭ primitiv:

Sarabă.

Dar ce este acest Sarabă? De unde vine? De când se începe?

Am veḑut că e vorba nu de o familiă, ci de o castă întrégă, de un fel de bréslă, o colectivitate tradiţională, formată prin secolĭ şi ale căriĭa rădăcinĭ sînt înfipte în istoriă cu mult maĭ adânc decât se pare la prima vedere.

Sînt acum vr'o 20 de anĭ, pe la 1874, într'o notiţă pe care o dedeĭ d-luĭ F. Damé (Annuaire général de la Roumanie 1879 p. 41), eŭ ḑiceam: „La caste nobiliaire, du sein de laquelle on tirait par élection les princes et les pontifes, s'appelait chez les Daces Bassarabi, nom tronqué en Zarabi dans Jornandès". Astăḑĭ nu voiŭ avé decât a modifica pasagiul în următorul chip: „s'appelait chez les Daces Sarabi, nom amplifié chez les Roumains en Basarabi."

Să vedem.

III. SARABI ESTE NUMELE CASTEĬ NOBILITARE LA DACĬ.

La Iornande, după tóte ediţiunile cele vechĭ, dintre carĭ vom pomeni pe cea de 'ntâĭu din 1515 a luĭ Conrad Peutinger, apoĭ a luĭ Bonaventura Vulcanius (1597), a dominicanuluĭ Jean Garet (1679) şi a luĭ Muratori (1723), se citesce următorul pasagĭu:

„. . . ut refert Dio, qui historias eorum (Getarum) annalesque graeco stilo composuit, qui dixit primum Zarabos Tereos, deinde vocitatos Pileatos hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges, et sacerdotes ordinabantur . . ."

In nouele ediţiunĭ, dintre carĭ avem de 'naintea nóstră pe a luĭ Closs (1866) şi pe a luĭ Holder (1882), afară de a luĭ Mommsen (1882), în loc de „Zarabos Tereos" ne întimpină: „Tarabostes eos". In codiciĭ manuscripţĭ, aşa cum ĭ-a colaţionat Mommsen, se găsesce:

Cel Ottobonian: „tarabostereos";
Cel Berlinez: „thorabostes eos";
Cel Laurenţian: „strabostes eos";
Cel Breslavian: „zarabostereos".

Puţin ne pésă în casŭ de faţă, dacă pasagĭul de maĭ sus Iornande l'a luat d'adreptul din Dione Crisostom saŭ numaĭ prin mijlocirea luĭ Cassiodor. Nu este de loc important, pe de altă parte, de a se sci, care din codiciĭ manuscripţĭ e maĭ vechiŭ şi care e maĭ noŭ, de óră-ce o copiă maĭ veche după acelaşĭ original póte să fie maĭ puţin corectă decât o copiă maĭ nouă. Singurul lucru de căpeteniă, tocmaĭ acela pe care neminea nu l'a băgat pînă acum în samă, este concordanţa pasagĭuluĭ în cestiune cu un alt pasagĭu tot din Iornande, şi anume:

„Elegit namque (Diceneus) ex eis tunc nobilissimos prudentioresque viros, quos theologiam instruens, numina quaedam et sacella venerare suasit fecitque sacerdotes, nomen illis Pileatorum contradens, ut reor, quia opertis capitibus tiaris, quos pileos alio nomine nuncupamus, litabant; reliquam vero gentem Capillatos dicere jussit . . ."

Se scie că Iornande, ca şi prototipul seŭ Cassiodor, confundă pe Dacĭ cu Goţiĭ; în pasagele însă de maĭ sus este învederat că se povestesce numaĭ despre Dacĭ, căcĭ în cel al doilea e vorba în specie de marele legislator dacic Deceneŭ, amic al regeluĭ dacic

Berebista din epoca luĭ Cesar, ambiĭ bine cunoscuţĭ din Strabone (VII, c. 3 § 5, 11; XVI, c. 2 § 39); ş' apoĭ, direct saŭ indirect, relaţiunea e luată din Dione Crisostom, scriitor din epoca luĭ Traĭan şi autor al uneĭ opere perdute despre Dacĭ, nu despre Goţĭ.

In pasagĭul al doilea este fórte interesantă menţiunea tiarelor ca acoperimînt de cap la nobiliĭ Dacĭ. „Tiara" nu este un cuvînt grecesc, ba Greciĭ nu scieaŭ nicĭ măcar la ce gen să'l pună, ḑicênd „ἡ τιάρα" şi „ὁ τιάρας". Pentru copistiĭ ceĭ latinĭ aĭ luĭ Iornande, acéstă vorbă era atât de neobicĭnuită, încât în manuscriptele consultate de Mommsen fie-care o scrie altfel: „tyaris", „thyaris", „thiaris" şi „tiaris". Tiara era o căcĭulă curat tracică, pe care Servius în scoliele la Virgiliŭ (Aen. 247) o explică prin „pileum phrygium". Ea se întrebuinţa şi la vechiĭ Perşĭ, dar De Lagarde (Abhandl. 206) n'a putut să 'ĭ găséscă vre-o etimologiă eranică.

La Dacĭ dară exista o clasă nobilitară şi sacerdotală, care nu umbla cu capul gol ca poporul, ci purta pe cap tiare, de unde lătinesce eĭ se numĭaŭ „pileati", ĭar în limba dacică se ḑiceaŭ „Zarabi Terei" saŭ „Tarabi Terei". Care din aceste două lecturĭ este óre cea maĭ corectă?

Să presupunem că la Dacĭ saraba însemna „cap"; o presupunere provisoriă, pe care maĭ jos o vom verifica pe calea positivă. Nobiliĭ dacĭ umblaŭ cu capul acoperit cu tiara, adecă eraŭ capete tiarate: „capita tiaris operta" la Iornande în pasagiul al doilea, întocmaĭ aşa şi la Dione Crisostom (Or. LXXII): „πίλους ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς ἔχοντας". Intru cât Sarabi ar însemna „capete", a doua parte a numeluĭ: Terei, cată neapĕrat să cuprinḑă o noţiune privitóre la tiară: un adjectiv „tiareus = couvert d'une tiare" este din punct în punct tot aşa de tracic ca şi adjectivul recunoscut tracic „bassareus, βασσαρεύς = couvert d'une pelisse de renard" din cuvîntul tracic βασσάρα „pelisse de renard" (De Lagarde, op. cit. 278). Este un raport fonetic şi morfologic perfect:

tiareus: tiara : : bassareus: bassara.

Pentru a demonstra că textul luĭ Iornande nu póte fi citit şi înţeles alt-fel decât aşa cum l'am citit şi înţeles noĭ, să luâm ipotesa contrariă, întemeĭată pe lectura „Tarabostes eos", şi lesne se va vedé că ea duce la absurd.

In acéstă ipotesă „Tarabosti" se explică (Tocilescu, Dacia înainte de Romanĭ p. 657) prin „neo-persianul tārbus, căcĭulă ascuţită, pileus", şi deçĭ se referă la „Pileati". Insă „eos" care urméză după „Tarabostes", în antitesă cu „hos" care precede pe „Pileatos", vĕdesce că „Tarabostes" în acéstă ipotesă nu póte fi clasa cea nobilitară care purta căcĭule, ci numaĭ restul poporuluĭ dacic, ceĭ pletoşĭ, „Capillati" din pasagĭul al doilea, cătră carĭ nu se potrivesce de loc „căcĭula", căcĭ tocmaĭ eĭ umblaŭ cu capul gol. Pe lîngă acéstă absurditate logică, vine apoĭ absurditatea etimologică de a atribui Dacilor un cuvînt neo-persian, fără a dovedi că el a existat la Tracĭ saŭ măcar la vechiĭ Perşĭ.

Am puté să nu maĭ vorbim despre etimologia cea gotică a luĭ „Tarabosti" din „tharbôstai, was zwar egentes, necessarii, vielleicht aber auch sacrifici, sacrificantes heissen kann" (Grimm, Gesch. d. d. Spr. 820). Astăḑĭ neminea nu maĭ amestecă pe Dacĭ cu Goţiĭ, una la mână; ş'apoĭ al doilea, „tharbôstai" însemnând „săracĭ", este absurd ca să fie un nume tocmaĭ pentru casta cea domnitóre.

Numaĭ prin lectura „tereos = tiareos" dispare acel „eos" care încurcă orĭ-ce ipotesă contrariă. Dar culmea demonstraţiuniĭ este că numaĭ prin lectura „Sarabos" noĭ ajungem la un cuvînt curat dacic, asupra căruia ne vom opri acuma o clipă.

Maĭ sus noĭ ne-am mărginit a bănui că în limba dacică saraba însemna „cap", după cum se admit presupunerĭ provisorie chiar în matematice, cu condiţiunea însă, neapĕrat, ca să le verifice şi să le confirme apoĭ consecinţele. In casul de faţă consecinţele aŭ justificat bănuéla, şi am avé dreptul din parte-ne de a ne mulţumi cu atâta. Din fericire, avem material îndestulător ca să mergem maĭ departe.

Pentru noţiunea de „cap" cuvîntul indoeuropeŭ primitiv cel maĭ comun era çara (Pauli, Benennung d. Körpertheile, Stettin 1867 p. 8), scăḑut în sanscrita la çira şi din care d'a-dreptul s'aŭ desvoltat:

cu *k*:	cu *s*:
gr. κάρα, κάρη, κάρ; lat. vulg. cara, de unde cara la Sarḑĭ, Provenţalĭ, Spaniolĭ şi Portugesĭ, vechĭu frances chiere (Körting, Rom. Wtb. 171).	zend. çara; armén sar; pers. sar, ser.

Se află o mărturiă textuală din epoca luĭ Cesar, cum că Tracii, ĭar prin urmare şi Dacii, aveaŭ pentru „cap“ acelaşĭ nume, dar cu *s* ca Eranii, nu cu *k* ca Greco-italiĭ, anume la Strabone (XI, 14): „*Φασὶ δὲ καὶ Θρᾳκῶν τινας, τοὺς προσαγορευομένους Σαραπάρας, οἷον κεφαλοτόμους...*“ adecă : „nesce Tracĭ porecliţĭ Sara-pare, adecă cap-tăiătorĭ...“ (cfr. Lassen în Zeitschr. d. d. morgenl. Gesellsch., X, 367).

La Dacĭ în specie sara „cap“ ni se înfăţişéză în nomenclatura topică la oraşul „Sarmizegethusa“, capitala Dacilor, „caput Daciæ“, după cum Tit-Liviŭ numesce Roma „caput Italiæ“ saŭ Larissa „caput Thessaliæ“, ast-fel că acest nume trebuĭ descompus în Sar-mizegethusa. Apoĭ peste acelaşĭ sar noĭ dâm la „Sargetia“, rîuleţ ce curgea lîngă Sarmizegethusa şi care tocmaĭ prin acésta căpĕtă importanţa de a fi şi el „caput“, descompunêndu-se în Sar-getia. In restul Dacieĭ sara se găsesce tot în composiţiune, întru cât îmĭ aduc aminte, numaĭ la finea unor numĭ locale: Germi-sara şi Deu-sara, peste Dunăre Sapri-sara, unde Germi-, Deu- şi Sapri- trebuĭ să fie elemente adjectivale.

Alăturĭ cu çara se constată în limba indo-europeă primitivă o formă amplificată çarabha, cu un *bh* care se scie că trece la Grecĭ în *φ*, la Eranĭ şi la Latinĭ în *b*. Aşa sînt:

la Grecĭ: *κορυφή* „cap“, cu nasalisatul *κόρυμβος*;

la Latinĭ : cerebrum „crier“, adecă cereb-rum „aparţinênd capuluĭ“, nicĭ decum cere-brum „purtător de cap“, ceea ce n'are nicĭ un sens, de vreme ce nu crierul pórtă capul, ci vice-versa;

vechea formă persică la Isidor: „sarabarae quædam capitum tegmina nuncupantur qualia videmus in capite magorum picta“ (De Lagarde, Abhandl. 206), adecă saraba-ra „căcĭulă“, literalmente ĭarăşĭ „aparţinênd capuluĭ“, cu acelaşĭ sufix adjectival -ro- ca şi în latinul cereb-rum;

în fine, zendicul „çaravāra „căcĭulă“, „Kopfbedeckung“ (Justi, Handb. 294), urméză şi el a fi îndreptat în çārabāra.

Aşa dară Tracii, pe lîngă sara trebuĭ să fi avut şi eĭ pe amplificatul saraba, şi tocmaĭ pe acesta noĭ îl vedem la Dacĭ ca nume al casteĭ celeĭ nobilitare în preţiosul pasagiŭ din Dione Crisostom.

Prin urmare, din tóte punturile de vedere, cea maĭ corectă lectură a primuluĭ pasagiŭ din Iornande remâne aceea din ediţiunea luĭ Peutinger : „Zarabos Tereos Sarabos tiareos“, şi maĭ bine : „Sarabas tiareos“. Intregul pasagiŭ va suna ast-fel : „ut refert Dio, qui historias eorum annalesque græco stilo composuit, qui dixit primum Sarabas tiareos, deinde vocitatos Pileatos hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinabantur...“

In acest pasagiŭ „primum“ se rapórtă la cuvîntul original dacic: „Sarabas“, ĭar „deinde“ la traducerea luĭ, fie grécă, fie latină : „*πιλοφόροι*“ la Dione Crisostom, „pileati“ la Iornande. Sensul dară este: „Dione, care a scris grecesce istoria Dacilor, ne spune că la dînşiĭ se numĭa Sarabi tiarei, pe lătinesce pileati, clasa cea de sus, din care se alegeaŭ regĭ şi sacerdoţĭ“.

Saraba însemnând „cap“, este învederat că şi fără epitetul tiareus acest cuvînt caracterisa deja în de ajuns casta cea nobilitară, astfel că maĭ adesea saŭ chiar tot-d'a-una el urmà să se întrebuinţeze singur în gura poporuluĭ de câte orĭ era vorba de „pileati“ saŭ „*πιλοφόροι*“, şi de aceea tiareus trebuĭa dela sineşĭ să dispară, devenind de prisos.

IV. O URMĂ A DACICULUĬ SARABA IN GRAIUL ROMÂNESC DE ASTĂḌĬ.

Noĭ am vĕḍut că la Dacĭ saraba era nu numaĭ un titlu, dar circula tot-o-dată cu sensul comun de „cap“. Ca titlu, forma cea dacică, orĭ-care să fi fost, lesne putea să se conserve intactă la Românĭ, după cum se conservă intact un nume propriŭ prin tradiţiunea familiară, deşi tendinţele fonetice ale poporuluĭ supun în restul graĭuluĭ aceleaşĭ sunurĭ la diferite modificărĭ succesive. In compusul *Basarabă* = Ban-Sarabă dacicul saraba ajunge pînă la noĭ cu vocalismul ne'ntunecat şi cu *b* între vocale. Este adevĕrat că în aceĭaşĭ posiţiune, după silaba tonică -ra-, *b* s'a păstrat în „scărăbuş“, deminutiv din „scărăbu = scarabeus, *scarabus“. Orĭ-cum însă, conservaţiunea aceluĭ -*b*- şi a vocalismuluĭ era cu mult maĭ anevoe pentru dacicul saraba cu sensul comun de „cap“. Aci trebuĭaŭ să'şĭ reĭa deplina

lor putere tendinţele cele fonetice ale graĭuluĭ. Precum din „strabus“ s'a făcut românesce „strâmbu“, italienesce „strambo“, deja în epoca latină, tot aşa saraba ar fi căutat de pe atuncĭ a da o formă nasalisată sărâmbă. Eĭ bine, acest sărâmbă trăiesce la noĭ pînă astădĭ în gura poporuluĭ, şi trăiesce ĭarăşĭ numaĭ într'o composiţiune: năsărâmbă = ne-şărâmbă, lucru fără minte, fără cap, *ἀκέφαλον*, *ἀκόρυφον*, „minus-caput“.

Miklosich (Slav. El. im Rumun. 46) trage pe românul **нъсъръмбъ** din slavicul **срамъ** „pudor“, ca şi când ar însemna „impudentia“. Cihac (II, 215) îşĭ apropriază acéstă etimologiă, traducênd pe „năsărâmbă“ prin „impudence“. Vom vedé maĭ jos, dacă acésta se potrivesce din punctul de vedere al sensuluĭ; nu merge însă de loc sub raportul morfologic şi sub cel fonetic, căcĭ:

1°. Românii puteaŭ să adaoge negaţiunea numaĭ la un cuvînt slavic trecut în limba română, pe când nu este nicĭ o urmă la noĭ de slavicul „sramŭ“, ĭar prin urmare nu se putea forma o negaţiune pentru ce-va neexistinte;

2°. E peste putinţă a presupune că Românii aŭ împrumutat dela Slavĭ cuvîntul cu negaţiunea cu tot, adecă „nesramŭ“, findcă acéstă formă substantivală negativă nu se află la Slavĭ, şi este cu totul excepţională la dînşiĭ chiar forma adjectivală „nesramĭnĭ = impudicus“;

3°. Slavicul „sramŭ“ ar fi rĕmas la Românĭ „sram“, după cum „hramŭ“ a rĕmas „hram“, „gramada—grămadă“, „păstramă—*παστραμᾶς*“, „dram—*δράμι*“, „cramă—krama“, „năframă—maqrama“ etc.;

4°. Chiar trecerea masculinuluĭ „sramŭ“ în femininul „sărâmbă“ ar fi ce-va anormal, de vreme ce limba română femininéză numaĭ pe neutriĭ slavicĭ, de ex. „baltă = blato“, nu însă pe masculinĭ.

Dar derivaţiunea luĭ năsărâmbă din slavicul „sramŭ“ este nu maĭ puţin greşită din punctul de vedere al sensuluĭ.

Lexiconul Budan din 1825, singurul pe care 'l cunoscuse Miklosich, vede de asemenea în năsărâmbă o negaţiune, însă anume din latinul „siremps“: „Siremps prorsus obsoletum apud Latinos, denotabat omnimodam rei similitudinem, et hinc negatio apud Valachos Nesîrîmbă.“

Adjectivul latin „siremps“ era un termen exclusiv juridic, contras din „si-rem-ipse“ şi însemnând: „parfaitement égal, absolument semblable“; decĭ forma negativă nu'ĭ putea da un alt sens decât numaĭ dóră acela de „tout-à-fait différent“, de unde nu ajungem la năsărâmbă, chiar dacă trecerea latinuluĭ -pse în românul -bă n'ar fi o imposibilitate tot aşa de mare.

Cum óre se traduce năsărâmbă în celelalte vocabulare?

La Budai-Delénu, care observă fórte bine că acest cuvînt este numaĭ ţĕrănesc: „năsărâmbă, der Possen“ (Lex. MSS. circa 1820 în Muz. ist. din Buc.), adecă „farce, bouffonnerie, arlequinade“.

La Sava Barcianu (Wtb. 1868 p. 153) „năsărâmbă“ se explică prin „neghiobiă“.

La Laurian-Massim (Gloss. 406) „năsărâmbă“ este: „stultéţă, nebuniă, inepţiă“.

Prin urmare, năsărâmbă nu e de loc „impudence“ a luĭ Cihac.

Ne 'ncredĕtor în vocabulare, eŭ am făcut o anchetă în graĭul poporan, şi ĭată resultatul:

„Năsărâmbă însemnéză: prost, prostovan, meteleŭ“ (avocat P. Călciunariu, Banat, Orşova).

„Năsărâmb se întrebuinţéză cu înţelesul de: prost, hăbăuc, tîmpit la minte, fără socotă“ (Dr. I. Roşiu, Banat, Biserica-albă).

„In graĭul poporuluĭ, a face năsărâmbă însémnă a face un lucru nepotrivit, slab, prost“ (preot D. Popovicĭ, Banat, Lugoş).

„Năsărâmbă însemnéză în Transilvania, de ex. în comitatul Alba-Iulia şi pe la Braşov: om prostănac, într'o ureche; ĭar cu sensul ruşinos se dice numaĭ în privinţa caluluĭ, ca şi când s'ar dice: prostia caluluĭ“ (N. Mănărădianu).

Cumcă năsărâmbă n'are în fond alt sens decât acela de nerod saŭ neghiob, probă este că poporul îl amalgaméză une-orĭ cu „nătâng“, prefăcêndu'l în năsăr*âng*ă, şi cu „nătăreŭ“ prefăcêndu'l în *năt*ărâmbă.

„Nătărâmb şi nătărâmbă“ se aude în Banat şi pe la Lipova. Nătărâmb este un om care face o prostiă, nătărâmbă o muĭere care nu îngrijesce de afacerile sale. Se maĭ dice şi ca substantiv, de ex.: acest om a făcut o nătărâmbă, s'a îmbĕtat şi şi-a bătut muĭerea“ (I. Tuducescu, Banat, Lipova).

„N ă s ă r â n g ă, la plural n ă s ă r â n g u r ĭ însemnéză ce-va reŭ, de ex.: acest argat numaĭ n ă s ă r â n g u r ĭ îmĭ face orĭ-unde îl măĭu" (I. Pop Reteganul, Transilvania).

„Cuvintele n ă s ă r â m b ă şi n ă t ă r â m b ă se întrebuinţéză în înţelesul de a face d'ale nefăcute, adecă un non-sens, un lucru reŭ, gâlcévă, potcă, ce-va nebunesc. Apoĭ n ă s ă r â m b ă maĭ însemnéză a face o faţă urîtă cuĭ va, a încreţi fruntea" (avocat P. Rotariu, Timişóra).

Afară de substantivul n ă s ă r â m b ă şi adjectivul n ă s ă r â m b, Lexiconul Budan ne maĭ dă adjectivul n ă s ă r â m b o s. Ambele forme adjectivale sînt însă învederat posteriore şi sporadice, ca şi formele analogice n ă t ă r â m b şi n ă s ă r â n g ă. Forma cea primitivă, singură rĕspândită în popor, este cea substantivală, maĭ ales în locuţiunea: a face o n ă s ă r â m b ă. Cuvîntul se descompune dela sine-şĭ în n e - s ă r â m b ă = „ne-cap", o composiţiune prin care s'a tradus literalmente în Dacia latinul rustic m i n u s - c a p u t, conservat pînă astăḑĭ în Occident. Acest m i n u s - c a p u t „ne-cap" era tocmaĭ ceea ce însemnéză substantivul n e - s ă r â m b ă, adecă o pagubă saŭ o neplăcere făcută prin lipsă de judecată, de unde spaniolul m e n o s c a b o „dommage, détriment, atteinte", apoĭ portugesul m e n o s - c a b o „mépris, dépreciation", în fine provenţalul m e s c a p şi francesul m é c h e f „fâcheuse aventure", nuanţa logică cea maĭ apropiată de românul n e - s ă r â m b ă, astfel că, bună-óră, în vechea francesă versul luĭ Gringoire în „Les folles entreprises":

> Tu m'as fait m e s c h i e f
> En me cuydant faire tres grant service...

se traduce perfect românesce: „vrênd să'mĭ facĭ un pré-mare bine, mĭ-aĭ făcut o n ă s ă - r â m b ă".

Aşa dară dacicul s a r a b a, „cap" şi tot-o-dată numele membrilor casteĭ nobilitare, s'a păstrat la Românĭ în ambele sale înţelesurĭ: ca vorbă comună în n e - s ă r â m b ă = „minus-caput" şi ca nume în *Basarabă* = B a n - S a r a b ă.

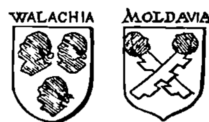
După ce am constatat modul de desfăşurare a *Basarabilor* din S a r a b i aĭ luĭ Dione Crisostom, să ne oprim acuma cu tot dinadinsul asupra unor fase din istoria lor între secoliĭ II şi XI.

V. CAPUL NEGRU ESTE EMBLEMA ERALDICĂ A BASARABILOR.

Se scie că în vécul de mijloc o mare parte din mărcĭ nobilitare eraŭ ceea ce se numesce în eraldică „armes parlantes", „figurae paronomasticae", adecă pe pecete saŭ pe stég figuraŭ lucrurĭ al căror nume, peste tot saŭ măcar întru cât-va, aducea a-minte de numele familieĭ nobile respective. Aşa, bună-óră, dinastia regală a Plantageneţilor avea în marca sa o drobiţă, modestă plantă numită latinesce „genista" şi din care se fac măturĭ. Aceste f i g u r e p a r o n o m a s t i c e nu eraŭ o invenţiune a feudalităţiĭ, căcĭ ele ne întimpină şi la selbatecĭ: nu este în fond alt-ceva decât aşa numitul „totem" al Pieilor-Roşiĭ din America, o asociaţiune de ideĭ propriă minţiĭ omenescĭ în genere. In acest mod, marca *Basarabilor*, din causa elementuluĭ fonetic—*arab*—trebuĭ să fi fost un cap negru, adecă un cap de A r a p. Orĭ-cine cunósce istoria blazonuluĭ medieval, póte să afirme à-priori pe acest t r e b u ĭ, chiar dacă n'ar exista nicĭ un document în sprijinul afirmaţiuniĭ.

Olandesul Levinus Hulsius a publicat la 1597 o marcă a Ţereĭ-Românescĭ cu treĭ c a p e t e n e g r e, şi tot-o-dată o marcă a Moldoveĭ cu două c a p e t e n e g r e puse în vîrfurĭ a doue ramurĭ incrucişate, ĭar ramurile, „les ramaux", se scie că însemnéză în limbagiul eraldic derivaţiune, adecă marca Moldoveĭ derivând din aceĭa a Ţĕreĭ-Românescĭ (Ist. crit. [2] I, 95).

Iată acele două mărcĭ:

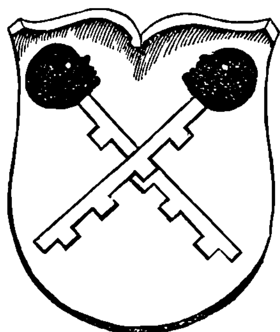
Hulsius se ocupase în specie cu ţerile românescĭ, scriind chiar o carte intitulată „Descriptio Transylvaniae, Moldaviae et Valachiae" (Engel, Gesch. d. Wal. 69). Acele mărcĭ dară el le-a luat de unde-va dintr'o fântână consultată. Orĭ-care să fi fost însă acea fântână, în casul de faţă o întăresc doue fapte positive:

1°. Preceptele blazonuluĭ, după carĭ numele *Basarabă* urmă să aĭbă ca „armes parlantes" un c a p n e g r u;

2°. Impregĭurarea că dinastia Muşătescilor

din Moldova era în adevěr o ramură, o derivaţiune din *Basarabĭ*.

In Cosmografia luĭ Sebastian Münster (1541), în „Illyricum" al luĭ Du Cange (1746) şi pe aiurĭ, cele doue capete negre, pe carĭ Hulsius le pune în marca Moldoveĭ, sînt atribuite Bosnieĭ:

Să fie óre printr'o confusiune intre Ban şi Ban, fiind-că în vechea Bosniă principiĭ purtaŭ titlul de Ban ca şi în Oltenia?

Saŭ nu cum-va printr'o confusiune de o altă natură între iniţialul Bos- din „Bosnia" şi iniţialul Bas- din *Basarabă*?

Saŭ póte va fi fost în adevěr aşa órecând marca Bosnieĭ?

Ar trebuĭ studiată sigilografia specială a acesteĭ ţerĭ. Să nu se uĭte în orĭ-ce cas că, din tóte regiunile serbescĭ, Bosnia este aceea unde s'a conservat maĭ mult timp un element românesc fórte puternic, immigrat din Pannonia cam în secolul X, după cum noĭ am arătat'o într'un alt studiŭ (Strat şi sub-strat, p. 28), şi cuprindênd nu numaĭ cĭobanĭ, dar şi căpeteniĭ, bună-óră acel „cnez Marcul", adecă „Marco" cu articlul românesc *-l*, de care se plângeaŭ la 1401 Ragusaniĭ că a apucat cu forţa şi nu lasă din mână oraşul dalmatin Almissa (Putzić, Споменици сръбски, t. I, p. 35). La 1378 un district întreg al Bosnieĭ se numĭa „România-mare", „Major Vlachia" (Miklosich, Wander. d. Rum. 5).

Dar să ne'ntórcem la marca *Basarabilor*.

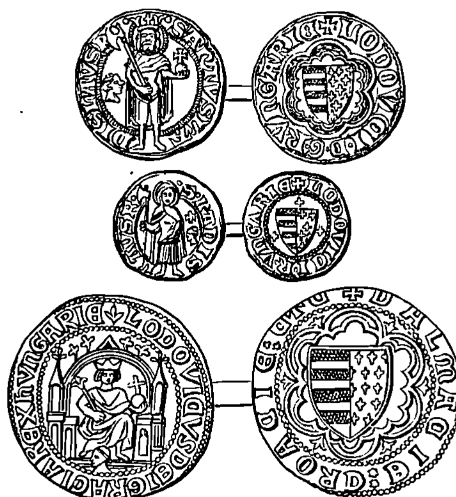
In Biblioteca imperială din Viena se află într'o traducere germană anterióră secoluluĭ XVIII o colecţiune de blazonurĭ făcută de unul numit Rubčić, care îşĭ dă titlul de eraldist (Wappenherold) al împěratuluĭ serbesc Stefan Duşan (Ianko Schaffarik în Гласник, t. 9, 1857 p. 348). Dacă acéstă indicaţiune cronologică ar fi adevěrată, atuncĭ noĭ am avé a face cu un monument eraldic tocmaĭ de pe la 1340. In acea colecţiune, marca Ţěreĭ-Româneseĭ este din punct în punct ca la Hulsius.

Tóte acestea, neapěrat, sînt deja ce-va; dar în cestiunĭ de o asemenea natură se cere cu orĭ-ce preţ un isvor fórte autorisat, când e vorba maĭ ales nu de o marcă particulară, ci de blazonul uneĭ ţerĭ. Prima confirmaţiune oficială ne-o oferă numismatica maghiară.

La 1368 Vladislav *Basarabă* recunoscuse suzeranitatea Ungarieĭ asupra Ţereĭ-Româneseĭ (Fejér, IX. 4, p. 148, 210). Din aceiaşĭ epocă există monete dela regele Ludovic, de diverse mărimĭ, purtând pe o parte cap negru:

Pe alte monete dela regele Ludovic, asupra cărora mĭ-a atras atenţiunea amicul meŭ d. D. A. Sturdza, acelaşĭ cap-negru nu ocupă scutul întreg, ci se află numaĭ la o parte saŭ de-desubtul efigieĭ regescĭ, ceea ce represintă şi maĭ expresiv triumful cel jubilat al Ungarieĭ asupra luĭ Vladislav *Basarabă*:

Acest cap negru nu póte fi marca Sicilieĭ, care va fi avut a face cu familia Anjou a regeluĭ Ludovic, dar în orĭ-ce cas nu

avea a face de loc cu Ungaria; cu atât maĭ vîrtos un cap figurând alăturea cu efigia regéscă saŭ chiar ocupând scutul întreg nu póte fi marca vre-unuĭ fabricant de monetă. Singura explicaţiune seriósă rĕmâne dară „subjectio Valachiae“, după cum presupuneaŭ deja în secolul trecut archeologiĭ ungurĭ: „hoc esse Mauri caput, eoque subjectionem Valachiae notari autumant“ (Schönvisner, Notitia Hung. rei num. p. 206).

Numismatica maghiară ne dă o mărturiă oficială preţiósă, dar numaĭ externă, nu internă, adecă nu din partea *Basarabilor*, şi de aceea ea tot încă nu ne mulţumesce pe deplin.

Confirmaţiunea, pe care o dorim noĭ, ne vine pe o altă cale, graţiă uneĭ descoperirĭ făcute de d. D. A. Sturdza.

Maĭ întâiŭ, o observaţiune preliminară.

Orĭ-cine a avut în mână crisóve muntenescĭ, n'a putut să nu fie isbit de împregĭurarea că sigiliile lor presintă nu o singură marcă a ţereĭ, ci două mărcĭ diferite: una cu vulturul, cea-laltă cu sfinţiĭ Constantin şi Elena, întrebuinţate când una, când cea-laltă, când ambele în composiţiune.

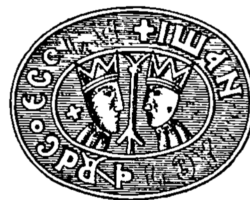
Faţă cu acéstă duplicitate, lucrul cel maĭ natural este de a admite că o marcă era a Statuluĭ, cea-laltă a dinastieĭ. A Statuluĭ fiind vulturul, care singurul figurézā pe sigiliile cele marĭ atîrnate, pe sama dinastieĭ remân sfinţiĭ Constantin şi Elena. Dar sfinţiĭ Constantin şi Elena ce aŭ eĭ a face cu dinastia *Basarabilor?* Să se bage de samă că este tocmaĭ o dinastiă, care pînă la a doua jumătate a secoluluĭ XVII n'a avut în curs de cincĭ secolĭ nicĭ un membru cu numele „Constantin“, ast-fel că nu sfântul Constantin ar fi fost dispus s'o patroneze.

Acuma vine descoperirea d-luĭ Sturdza: un act dela Vlad Dracul şi doue acte dela fratele seŭ Alexandru, ambiĭ fiĭ aĭ luĭ Mircea cel Mare. Actele sînt anterióre anuluĭ 1444, ĭar cele dela Alexandru sînt anume din 1431.

Pecetea luĭ Vlad Dracul este:

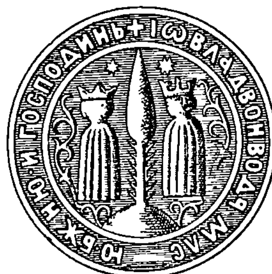
Pecetea luĭ Alexandru:

Cătră acestea vom maĭ adăuga, că întocmaĭ aşa se află două capete deja pe pecetea luĭ Mircea cel Mare într'un act din 1403: „duo capita humana coronis ornata“ (Hurmuzaki, Documente t. I, partea 2, p. 825, nota 4).

Negreşit, aceste capete se deosebesc de Arapiĭ luĭ Hulsius şi aĭ luĭ Rubčić, dar ele se deosebesc cel puţin tot pe atâta şi de figurele sfinţilor Constantin şi Elena de pe peceţile din secoliĭ XVI şi XVII. Numĕrul capetelor este indiferent, ca şi ramura dela mijloc, de vreme ce şi Hulsius are o marcă numaĭ cu două capete şi cu ramurĭ. Indiferentă maĭ este şi gătéla de cap, de óră-ce se deosebesc între ele în astă privinţă chiar cele două peceţĭ de maĭ sus. Acestea fiind indiferente, marca dela 1431 devine tocmaĭ ce-va intermediar între fasa cea de tot veche cu capete-negre şi între fasa cea nouă cu sfinţiĭ Constantin şi Elena.

Inainte de a se metamorfosa de tot în sfinţiĭ Constantin şi Elena, cele două capete dela 1431, saŭ maĭ corect dela 1403, aŭ trecut printr'o lungire treptată şi ramura s'a prefăcut într'un arbore, după cum d. Sturdza o constată fórte bine pe următórea pecete dela Ţepeş, fiul luĭ Vlad Dracul:

Nu sînt încă nicĭ aicĭ sfinţiĭ Constantin şi Elena, dar nu maĭ e departe pînă la dînşiĭ. „Capetele de pe sigiliile luĭ Vlad şi Alexandru — dice d. Sturdza — capĕtă trup, însă nu pe deplin, ci numaĭ pe treĭ pătrare, la sigiliile luĭ Vlad Ţepeş, şi se desvóltă la urmă în trupurile întregĭ ale sfinţilor Con-

stantin şi Elena pe sigiliile posterióre" (Sturdza, Dare de samă p. 10).

Ce resultă de aci? Resultă că Arapiĭ, capetele cele negre, fie unul, fie maĭ multe, singura emblemă eraldică potrivită a *Basarabilor*, s'aŭ transformat pas la pas în sfinţiĭ Constantin şi Elena, trecênd prin maĭ multe trepte decât zimbrul pentru ajunge boŭ şi vulturul pentru a ajunge corb, dar trecêndu-le pe temeĭul aceluĭaşĭ principiŭ, principiul că poporul, când o póte face, înlocuesce tot-d'a-una noţiunile maĭ rare saŭ maĭ puţin cunoscute prin noţiunĭ maĭ familiare: boul e maĭ familiar decât zîmbrul, corbul e maĭ familiar decat vulturul, sfinţiĭ ceĭ sĕrbătoriţĭ mereŭ sînt maĭ familiarĭ decât Arapiĭ.

Evoluţiunea mărciĭ *Basarabilor* cată dară să se fi operat cam în următorul mod:

de'ntâiŭ un singur cap negru ca pe monetele regeluĭ Ludovic, ceea ce era suficient pentru „armes parlantes";

apoĭ doue capete negre unul lîngă altul, adecă ce-va ca în marca Muşătescilor;

apoĭ treĭ capete negre ca la Hulsius şi la Rubčić;

apoĭ capul al treilea transformat într'o ramură înflorită între cele-lalte douĕ capete, tóte perḑênd tipul negritén, ca pe sigiliele din 1403—1431;

apoĭ sub capete adăugêndu-se o parte din corp, iar ramura cea înflorită prefăcêndu-se în copăcel, ca pe sigiliul luĭ Ţepeş;

apoĭ corpul lungindu-se etc. etc. pînă la figurele sfinţilor Constantin şi Elena.

Noĭ maĭ bănuim teoreticesce o fasă, pe care, póte, o vor adeveri cercetările ulteriόre. Trebuĭa să fi fost un moment, în care capetele-negre se prefăcuseră deja în Constantin şi Elena, dar totuşĭ se maĭ păstra încă tradiţiunea acelor capete. In acéstă equivócă situaţiune n'ar fi de mirare dacă pe vre o pecete s'ar găsi doue căpuşóre puse alăturĭ cu cele douĕ figure întregĭ.

In orĭ-ce problemă din archeologia figurată lipsa uneĭ verigĭ dela mijloc împedecă nu numaĭ de a lega ambele capete ale lanţuluĭ, dar chiar de a recunósce că acele capete aparţin unuĭ singur lanţ. Intr'un asemenea cas fie-care capĕt se studiéză în deosebĭ ca ce-va străin unul altuĭa, găsindu-se pentru fie-care în parte multe analogiĭ, carĭ totuşĭ perd orĭ-ce valóre din dată ce, prin aflarea verigeĭ celeĭ dela mijloc, se reconstitue totalitatea lanţuluĭ. Douĕ figurĭ în felul sfinţilor Constantin şi Elena de pe sigiliile românescĭ se vĕd pe monete şi la Bizantinĭ, şi la Serbĭ, şi la Ungurĭ, şi cine maĭ scie pe unde; în acelaşĭ mod în Portugalia, în Sicilia, în Polonia şi pe aĭurĭ se nemeresc pe mărcĭ capete-negre; ast fel dintr'o parte şi din cea-laltă se puteaŭ face cu multă erudiţiune nesce apropiărĭ fórte ingeniόse, a cărora lipsă de temeiŭ se îndeveréză însă pe dată ce regăsirea verigeĭ celeĭ dela mijloc restabilesce la Românĭ în specie strînsa filiaţiune între capetele cele negre şi între cele doue figurĭ. Acéstă filiaţiune ar fi remas ascunsă fără descoperirea d-luĭ Sturdza, o descoperire în aşteptarea căriĭa sfinţiĭ Constantin şi Elena eraŭ o nestrăbătută enigmă în marca *Basarabilor*.

După cele de maĭ sus, nu maĭ avem trebuinţă de a vorbi despre monografia cea cu multe clişeurĭ a d-luĭ V. A. Urechia asupra sigilografieĭ române.

VI. SARABIĬ AU FOST CUNOSCUŢĬ VECINILOR SUB PORECLA DE ARABĬ.

Arab este un element eraldic al numeluĭ *Basarabă*, dar cu atât maĭ vîrtos al formeĭ celeĭ vechĭ Sarabă, de care se deosebesce printr'o singură consónă. Inainte dară de a deveni *Basarabĭ*, adecă înainte de a'şĭ fi aglutinat titlul de „Ban", Sarabiĭ cată să fi avut deja pe pecetea şi pe stégul lor capete negre saŭ un cap negru. Numele şi emblema trebuĭaŭ de o potrivă să le dea în ochiĭ tuturor vecinilor un aspect de Arapĭ, şi tocmaĭ acésta o constatase cel de'ntâiŭ d. Bezsonov în poesia poporană epică serbă şi bulgară, unde fórte adesea Româniĭ sînt numiţĭ Arapĭ (Rybnikov, Народныя былины p. CCCXXX sq.: „Все что въ древнюю пору, въ эпоху уже впрочемъ ясной исторіи, называлось въ обширномъ смыслѣ Черно-Волошскимъ, въ творчествѣ Болгарскомъноситъ имя Арапскаго, а сами Черные Волохи имя Араповъ. Взглянемъ теперь на Сербовъ etc.").

Nu voesc a reveni aci asupra celor desvoltate pe larg în „Istoria critică"; voĭu semnala însă ce a noŭ.

Căzac ı ce ru e ĭ dın Ucraina nu puteaŭ să aĭbă a face cu *Basarabiĭ* dela Olt; dar

începênd din secolul XVI eĭ aŭ fost mereŭ în contact cu acea parte a Moldoveĭ, căriĭa din timpul stăpâniriĭ muntenescĭ acolo în seculiĭ XIV și XV, de pe când Mircea cel Mare și Vlad Dracul eraŭ Domnĭ pînă la gurele Dunăriĭ, îĭ remăsese numele de „Basarabiă“, după cum o spune deja Miron Costin în poema sa polonă: „Gĭurgĭuĭ și Brăila sînt eterne suvenirĭ ale acelor domnĭ muntenescĭ *Basarabĭ*, carĭ stăpâniseră o parte a Bulgarieĭ și peste țermul Măriĭ unde s'a lățit numele Basarabieĭ“ (Arch. ist. I, 162).

Dd. Antonowicz și Dragomanov aŭ publicat în ḑece variante o baladă poporană rutênă de pe la finea secoluluĭ XVI, întitulată „Alexe Popovicĭ și furtuna pe Marea-négră“ (Историческія пѣсни Малорусскаго народа, I, 176—208), unde este vorba anume despre acea Basarabiă dela Nistru.

Primul variant se începe așa:

„Acolo pe Marea-négră, pe o pétră albă șéde un „șoĭm luminos și suspină cu jéle, privind îngrijit „la Marea-négră. Nu va fi bine pe Marea-négră, „căcĭ furtuna cea rea se ridică, împrăștiând în treĭ „părțĭ luntrile cele voĭnicescĭ ale Cazacilor: o parte „din ele spre țéra Bilarapéscă (u Bilarapsĭku „zemlĭu), a doua parte în gîrla Dunăriĭ, a treĭa „parte în mijlocul Măriĭ-negre...“

Variantul al optulea:

„Acolo pe Marea cea vînătă, pe o pétră albă, șéde „luminosul șoĭm cu ochiĭ strălucitorĭ; el îșĭ plécă „jos capul și suspină cu jéle, privind la sântul cer, „căcĭ întunerecul a acoperit jumătatea sóreluĭ, ju„mătatea luneĭ, și se începe furtuna pe Marea cea „vînătă, se ridică valurĭ din fundul Măriĭ și îm„prăștiă în treĭ părțĭ luntrile căzăcescĭ: duc o parte „din ele în Dunărea cea liniștită, împing a doua „parte spre țéra Arabéscă (v Arabsĭku zemlĭu), „înnécă a treĭa parte în mijlocul Măriĭ...“

Variantul al șéselea:

„Acolo pe Marea-négră, pe o pétră albă șéde „luminosul șoĭmuleț, trist și jelitor, privind departe „la luciul Măriĭ-negre, căcĭ nu va fi bine pe Marea„négră: se ridică din fundu'ĭ valurĭ dușmănescĭ și „împrăștiă în treĭ părțĭ luntrile căzăcescĭ, asvăr„lind o parte din ele în gîrla Dunăriĭ, împingênd „pe a doua parte spre țéra Orabéscă (u zemlĭu „Orabsĭku), ér pe a treĭa parte, nesciind ce să'ĭ maĭ „facă, o înnécă în mijlocul Măriĭ...“

Variantul al șéptelea se începe ca cel al optulea, cu deosebirea numaĭ că în loc de „țéra Arabéscă“ este „țéra Orabéscă“ (u zemlĭu Orabsĭkuĭu) ca și'n variantul al șéselea.

Variantul al treilea:

„Pe Marea-négră, pe o pétră albă suspină cu „jéle luminosul șoĭm; e trist și privesce îngrijit la „Marea-négră, căcĭ nu va fi bine pe Marea-négră; „s'aŭ întunecat pe cer tóte stelele, aŭ acoperit „noriĭ jumătatea luneĭ, și din jos suflă vîntul cu „furiă împrăștiând în treĭ părțĭ luntrile căzăcescĭ: „a dus o parte spre țéra Agaréscă (v zemlĭu A„garsku), a doua parte a înghițit'o gîrla Dunăriĭ, a „treĭa parte — unde să fie? — se'nnecă în Marea„négră...“

In fine, în variantul al patrulea „țéra Agaréscă“ este amplificată în „țéra Agaranéscă“ (v Agaranĭsku zemlĭu).

Precum vedețĭ, naufragiul se întâmplă pe Marea-négră, aprópe de gurele Dunăriĭ, față cu țermiĭ Basarabieĭ.

Din „Basarabiă“, prin o schimbare fonetică nesimțită, balada de maĭ sus, după primul seŭ variant, a făcut „Bilarapiă“, ceĭa-ce însemnéză „Alba-arabiă“; din acéstă „Bilarapiă“, omițêndu-se inițialul *bil*, considerat ca un simplu epitet de alb, a remas în variantul VIII numaĭ „Arabiă“, de unde apoĭ în variantele VI și VII a eșit o formă maĭ coruptă „Orabia“, în sfîrșit numele „Arabilor“ amintind imaginațiuniĭ poporane, prin asociațiunea de ideĭ, pe al „Agarilor“ saŭ „Agarenilor“, ambele aceste numĭ aplicându-se d'o potrivă la păgânĭ și maĭ ales la mahometanĭ, iată că în loc de „Arabia“ saŭ „Orabia“ ne întîmpină în variantele III și IV „Agaria“ și „Agarania“.

Este o procedură identică cu aceĭa prin care, într'o epocă maĭ veche, Serbiĭ și Bulgariĭ arabizaŭ pe *Basarabiĭ* dela Olt; o procedură însă, pe care balada rutênă, grațiă numeróselor sale variante, ne permite, ca să ḑic așa, a o pipăi de astădată cu degetul, urmărind pas la pas tóte fasele succesiveĭ sale transformațiunĭ. Dacă o scurtă cunoscință cu Basarabia cea dela gurele Dunăriĭ aŭ permis Rutenilor a o preface în Arabiă și apoĭ chĭar în Agariă, cu cât maĭ vîrtos Serbiĭ și Bulgariĭ, pușĭ în contact cu *Basarabiĭ* și maĭ întâĭu cu Sarabiĭ dela Olt în curs de maĭ mulțĭ seculĭ, trebuĭaŭ neapĕrat să urḑéscă asupra acestor Arabĭ din Dacia o vastă țesĕtură de complicațiunĭ! D. Bezsonov ne-a indicat abia câte-va puncturĭ; restul urméză să'l studieze alțiĭ.

Ceĭa ce s'a întâmplat Rutenilor, ceea ce

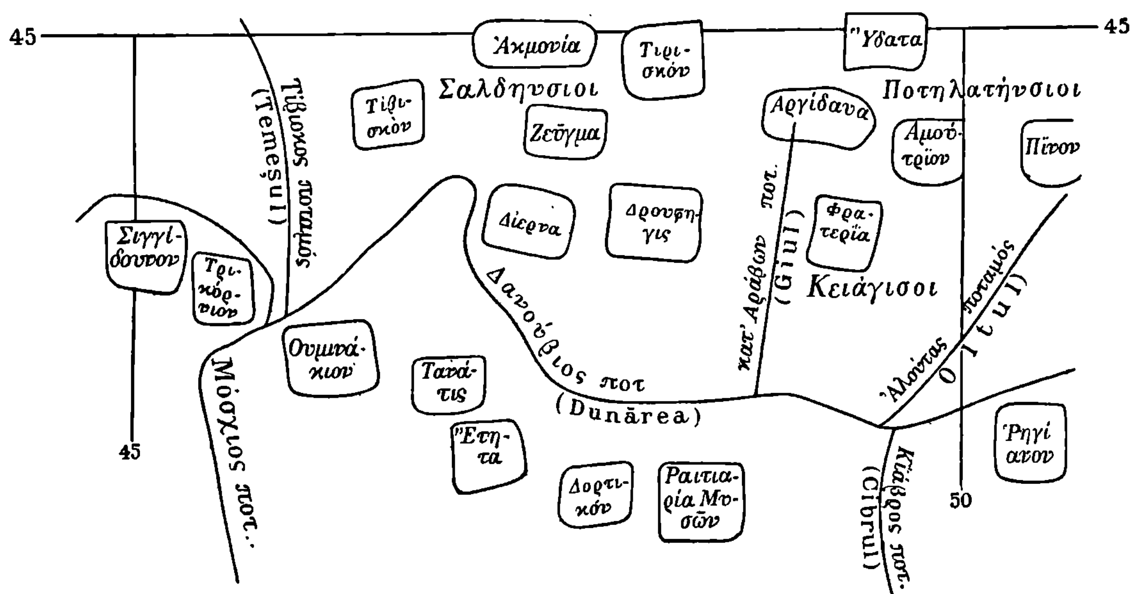
s'a întâmplat Serbilor şi Bulgarilor, nu putea să nu se întâmple şi maĭ de'nainte tuturor némurilor învecinate cu *Basarabiĭ*, adecă tóte trebuĭaŭ de asemenea să'ĭ arabiseze maĭ mult saŭ maĭ puţin; şi întru cât începutul Sarabilor se înfundă în epoca dacică, de pe atuncĭ deja ar puté să ne fi remas în istoriă vre-o urmă de acest fenomen.

Sarabiĭ luĭ Dione Crisostom, ca şi *Basarabiĭ* posteriorĭ, îşĭ aveaŭ cuĭbul lor în munţiĭ Haţeguluĭ şi aĭ Olteniei, căcĭ aci, în gĭurul Drobeteĭ şi al Sarmizegetuseĭ, fusese centrul Statuluĭ luĭ Decebal, ĭar prin urmare şi al casteĭ celeĭ nobilitare. Haţegul şi Oltenia sînt tocmaĭ regiunea pe care, sub raportul idrografic, o represintă rîul Jiĭu, isvorînd din Haţeg şi străbătênd apoĭ pe lîngă Vulcan pentru a şerpui în lung prin întréga Olteniă. Eĭ bine, în geografia luĭ Ptolemeŭ Jiĭul n'are alt nume decât: *κατ' Ἀράβων ποταμός*, literal „de Arabibus fluvius", adecă: „rîul care se pogóră din ţéra Arabilor", pe când Dunărea este *Δανούβιος ποταμός*, Oltul — *'Αλούτας ποταμός*, Temeşul — *Τίβισκος ποταμός* etc.

Iată secţiunea corespondinte din atlantele luĭ Ptolemeŭ, luată după preţiosul manuscript din secolul XII, cel maĭ vechĭu din cele cunoscute pînă acum, descoperit de Sevastianoff la Vatopedi în Atos (Géogr. de Ptolémée, 1867, p. LXXVIII):

asupra manuscriptuluĭ: 1°. De câte orĭ prepoziţiunea *κατὰ* nu se unesce prin elipsă cu vorba ce'ĭ urméză, manuscriptul ĭĭ dă regulat accentul, pe când în casul de faţă accentul lipsesce pe chartă ca şi'n text (p. XXXIII), ceea ce dovedesce că nu póte fi „*κατὰ 'Ραβ-*", ci este „*κατ' Ἀραβ-*". 2°. Atât în text precum şi pe chartă se vede *-βων* fără obicĭnuita abreviaţiune suprascrisă pentru finalul *-ος*, astfel că este arbitrar de a citi *-βωνος*. 3°. In text acest *-βων* nu e accentat de loc, ĭar pe chartă accentul este dubios, căcĭ copistul trage de'ntâĭu o liniuţă din vîrful luĭ *β* spre a forma un *ὀξύς* pe *α* din *ρα* şi după aceea se resgândesce şi se întórce spre *ω* accentându'l cu un lung *βαρύς*, o nedumerire care probéză că în original lipsĭa accentul. Lectura dară cea maĭ corectă este: *κατ' Ἀράβων ποταμός*, unde noĭ completăm pe *ποτ* prin nominativul *ποταμός*, după cum tot la nominativ sînt puse şi cele-lalte rîurĭ.

Ptolemeŭ scriea pe la 170, peste vr'o 50 de anĭ după Dione Crisostom. Dione Crisostom fusese el-însuşĭ în Dacia, unde cunoscuse casta cea nobilitară a Sarabilor. Ptolemeŭ, trăind departe în Alexandria, putea să culégă numaĭ nesce informaţiunĭ indirecte, extradacice, dar tocmaĭ de aceea noĭ ĭĭ datorim cunoscinţa celeĭ maĭ vechĭ transformaţiunĭ a Sarabilor în Arabĭ. Gura Jiĭuluĭ fiind

Fiind-că editoriĭ luĭ Ptolemeŭ tipăresc totd'a-una: *κατὰ 'Ραβῶνος ποταμοῦ*, cată să facem următórele observaţiunĭ paleografice

pe charta luĭ Ptolemeŭ faţă'n faţă cu Misiĭ din oraşul Ratiaria: *'Ραιτιαρία Μυσῶν*, este probabil că fântâna luĭ Ptolemeŭ îşĭ luase

pe "Ἄραβες din Oltenia dela Misĭ, carĭ, ocupând regiunea Slavilor meridionalĭ de astădĭ, vor fi numit astfel pe Sarabĭ cu maĭ mulţĭ secolĭ înainte de Serbĭ şi de Bulgarĭ. In orĭ-ce cas numaĭ prin Sarabi din Dione Crisostom se póte înţelege „κατ' Ἀράβων παταμός" din Ptolemeŭ, şi acésta este punctul cel esenţial, dela care putem trece d'adreptul la una din cestiunile cele maĭ interesante în istoria *Basarabilor*.

VII. IMPĔRAŢIĬ FILIP ŞI LICINIŬ AŬ FOST DACĬ DIN CASTA SARABILOR.

Despre împĕratul roman Filip dintre 244—249, acela sub care Roma îşĭ serbase jubileul de 1000 de anĭ şi care a fóst cel întâiu împĕrat creştin, fântânele istorice sînt fórte puţine. Toţĭ se unesc a'ĭ da porecla de „Arabs", Arabul; dar de ce „Arab"? ce fel de „Arab" şi de unde?

Bizantinul Zonara ne spune că Filip era din regiunea Bostreĭ în Palestina, unde a şi fundat oraşul Filipopole: „ὥρμητο δ' ἐκ Βόστρων, ὅπου καὶ πόλιν βασιλεύσας ἐπονυμον ἑαυτῷ ἐδομήσατο, Φιλιππούπολιν ὀνομάσας αὐτήν". Cedren însă dice că acea Bostră, de unde era Filip, se afla nu în Asia, ci în Europa, adecă Filipopole din Tracia: „ὡρμᾶτο δὲ ἀπὸ Βοστρὰς τῆς Εὐρώπης, ἔνθα καὶ πόλιν ᾠκοδόμησεν, ὀνομάσας αὐτὴν Φιλιππούπολιν." Cedren trăia în secolul XI, Zonara şi maĭ târdiŭ cu un secol. Despre fundarea Filipopoleĭ de către împĕratul Filip maĭ vorbesc Cassiodor din secolul V şi Iornande din secolul VI, amîndoĭ însă o pun în Europa: „Philippus urbem nominis sui in Thracia construxit"; ba Iornande (Summa temporum, 283) maĭ adaoge şi numele cel curat tracic al acestuĭ oraş: „Pulpudeva". Toţĭ însă de o potrivă uĭtă că oraşul cel pretins fundat atuncea, fie Filipopole din Tracia, fie Bostra din Asia, existaseră cu mult maĭ de'nainte.

Fântâna cea maĭ importantă, întru cât e scrisă numaĭ cu un secol după mórtea luĭ Filip, este Aurelius Victor. In capitolul 28 din cartea sa „De Caesaribus" el dice: „M. Julius Philippus Arabs Trachonites, sumpto in consortium Philippo filio, rebus ad Orientem compositis, conditoque apud Arabiam Philippopoli oppido, Romam venit." Decĭ oraşul cel fundat era în Asia, dar nu Bostra, ci o altă localitate, pe care se pare că a şi descoperit'o d. Waddington în ruinele satuluĭ Şehebe din Hauran (Sur l'emplacement de Philippopolis d'Arabie, în Revue numismatique, X, 56 sqq.). Deşi satul Şehebe nu se află tocmaĭ în regiunea numită la ceĭ vechĭ „Trachonitis", Τραχωνῖτις, Τραχωνῖται "Ἄραβες" la Ptolemeŭ, totuşĭ archeologul frances crede pe deplin confirmată prin acéstă descoperire originea luĭ Filip anume din acea provinciă, adecă crede că aşa trebuĭ să fie înţeles textul luĭ Aurelius Victor: „Arabs Trachonites".

Maĭ întâiŭ, „Trachonites" saŭ „trachonites" — majusculul T aparţine editorilor modernĭ, iar nu paleografieĭ — póte să nu însemneze alt-ceva decât „hoţ" saŭ „fecĭor de hoţ", „ném de haĭduc"; şi acésta în două felurĭ:

1° Locuitoriĭ Trachoniteĭ eraŭ vestiţĭ departe prin hoţiile lor, după cum nĭ-o spune Strabone (XVI, c. II § 20), şi prin urmare numele lor putea să fi devenit un simplu epitet pentru orĭ-ce bandit;

2° Din grecul τραχών se formase în latinitatea vulgară trachones cu sensul de ascundĕturĭ sub pămînt şi chĭar cu acela de balaurĭ. Vilhelm de Tyr, vorbind despre regiunea Trachoniteĭ, dice: „Videtur nobis a traconibus dicta; tracones enim dicuntur occulti et subterranei meatus, quibus ea regio abundat..." Intr'un glosar din evul mediŭ: „Traco idem est quod via subterranea, vel ubi habitant dracones fantastici..." (ap. Du Cange, ed. Carpent. VI, 625).

Decĭ, prin „Trachonites" Aurelius Victor nu trebuĭa neapĕrat să aĭbă în vedere ţéra Trachonită, ci putea să înţelégă originea cea hoţéscă a luĭ Filip; saŭ maĭ bine, profitând de porecla „Arabs" el putea să'ĭ acaţe un epitet în legătură cu hoţiĭ din Arabia propriŭ disă. Noĭ dicem de o cam dată „putea", fără a afirma că aşa a şi fost. Pentru afirmaţiune se cere o probă; şi o asemenea probă cine óre póte să ne-o dea maĭ cu temeiŭ decât însuşĭ Aurelius Victor?

Noĭ am vĕdut maĭ sus că pasagiul din Iornande n'a fost înţeles numaĭ şi numaĭ fiind-că nu se pusese în alăturare cu un alt pasagiŭ corespundĕtor tot din Iornande. Pasagiul din Aurelius Victor, de asemenea, nu póte fi înţeles decât alăturându-se cu un alt pasagiŭ corespundĕtor tot din Aurelius Victor, şi anume capitolul 28 din cartea sa

„De vita et moribus“, unde despre originea împĕratuluĭ Filip se ḑice: „Is Philippus humillimo ortus loco fuit, patre nobilissimo latronum ductore...“

Iata dară în loc de: „Trachonites“ — „latronum ductoris filius“, „fiĭul unuĭ căpitan de hoţĭ.“

In acest pasagiŭ ne maĭ întimpină un „nobilissimus“ fórte caracteristic. Cum putea óre să fie „nobilissimus“ un bandit? Ş'apoĭ fiĭul unuĭ „nobilissimus“ cum óre să fi fost „humillimo ortus loco“? Este învederat că pasagiul întreg trebuĭ să fie tradus: „Acest Filip a fost născut în obscuritate, fiind-că tatăl seŭ, deşi de un ném illustru, totuşĭ se făcuse căpitan de hoţĭ“. Şi atuncĭ „nobilissimus“ din pasagĭul al doilea ne va da o cheiă pentru „Arabs“ din pasagĭul întâiŭ. dacă în adevĕr „Arabs“, după cum ne vom incredinţa în dată, nu este alt-ceva decât numele „Saraba“ al casteĭ celeĭ aristocratice din Dacia, „virorum nobilissimorum“ din Dione Crisostom.

Pînă aci noĭ am stabilit numaĭ posibilitatea ca Filip să nu fi fost de loc „Arab“ în sensul geografic al cuvîntuluĭ; dar o pură posibilitatate. De aci înainte urméză argumentaţiunea, cumcă el a fost în realitate Dac.

Rolul acestuĭ împĕrat în privinţa Dacieĭ n'a fost încă destul de studiat. Usurpând tronul imperial după măcelul luĭ Gordian III în rĕsboiul contra Persieĭ, Filip nu'şĭ maĭ bate capul cu Asia, cedéză Perşilor Mesopotamia, le-ar fi cedat la nevoe şi Arabia, se 'ntórce în Europa, serbéză în Roma jubileul cel mare şi apoĭ... apoĭ s'ar păré că nu se maĭ gândesce decât numaĭ la Dacia. După ce perduse cu nepĕsare o mare provinciă asiatică, el ţine ca Dacia să nu fie nicĭ măcar turburată de barbarĭ. La cea de 'ntâiŭ ocasiune Filip lasă în Roma pe fiĭul seŭ numit de asemenea Filip, înaintéză cu o armată în Dacia, se luptă cu o invasiune germanică, maĭ ales cu Carpiĭ, învinge şi liniştesce provincia. Acésta nĭ-o spune Zosima (I, 20), dar şi maĭ cu autoritate monetele cu legenda „Victoria Carpica“ şi cu titlurile „Carpicus Maximus“ şi „Germanicus Maximus“, urmate la 248 de un triumf. Nu e încă tot. La 247 Filip înfiinţéză în Dacia o monetăriă propriă, ceea este o mare graţiă imperială şi dovedesce tot-o dată o stare comercială înflorită a provincieĭ. Pe aceste „monete dacice“ figuréză Dacia ca o femeiă între o aquilă şi un leŭ, cu numerele Legiunilor V şi XIII, ţinênd într'o mână sabia dacică cea încovoiată întocmaĭ ca pe bas-reliefurile Columneĭ Traiane, ĭar în cea-laltă un stég. Sabia cea dacică nu se vede decât numaĭ pe aceste monete ale luĭ Filip. Pe unele exemplare Dacia pórtă tiara saŭ bonetul cel frigian, simbol de libertate. Pe altele, noĭ citim: „Dacia Felix“. Locuitoriĭ Dacieĭ îşĭ creaseră chiar o eră propriă dela împĕrăţirea luĭ Filip, numĕrând anul 247 ca cel întâiŭ, şi acéstă eră a durat acolo cât-va timp şi sub urmaşiĭ luĭ Filip: Deciŭ, Valerian, Emilian şi Galien (Katancsich, Istri geographia, II, 347). Eră un fel de renascere a Dacieĭ, operată sub Filip în scurtul interval de vr'o treĭ anĭ.

Ce îndemn să fi avut un Arab din Asia de a face tóte acestea pentru Dacia? Intrebarea e cu atât maĭ legitimă, cu cât pentru restul Imperiuluĭ Roman Filip n'a făcut nemic, saŭ nu va fi făcut decât acel oraş din Hauran despre care vorbesce d. Waddington, deşi însuşĭ d. Waddington ne face a bănui că oraşul în cestiune, negreşit sub un alt nume, existase acolo deja sub împĕratul Marc-Aureliŭ (161—180): „sur les dix inscriptions que j'ai copiées à Chéhebé, il y en a une d'une époque incertaine, une du règne de Marc Aurèle...“ (loco cit. p. 62). Incă o dată, de unde o asemenea dragoste exclusivă a luĭ Filip pentru Dacia? Fiind-că acel Arab nu era din Asia, ci era un Saraba, un „nobilissimus“ din Dacia, din provincia luĭ Traĭan; şi despre acésta, ca ultimul argument decisiv, vom da acum un text, caré a scăpat cu totul din vedere d-luĭ Waddington şi celor-lalţĭ istoricĭ aĭ împĕratuluĭ Filip.

Dintre împĕraţiĭ pe carĭ ĭ-a luat Roma din Dacia, cel maĭ celebru a fost Liciniŭ, cumnatul luĭ Constantin cel Mare şi înverşunatul duşman al creştinilor. Fântânele sînt unanime asupra originiĭ sale: „Licinius imperator est factus, Dacia oriundus“ (Eutrop.); „ἀπὸ Δακίας ὁρμώμενος“ (Socrates Scholasticus). Şi se maĭ adaoge că era un barbar, un om crescut şi născut departe de oraşe: „agraribus plane ac rusticantibus, quia ab eo genere ortus altusque erat, satis utilis“ (Aur. Victor). Despre Liciniŭ dară este necontroversabil că a fost

„natione Dacus“, ca să vorbim în stilul inscripţiunilor. Eĭ bine, acest Dac Liciniŭ ḑicea că se trage din némul luĭ Filip Arabul; ĭar prin urmare una din două: saŭ Liciniŭ a fost Arab din Asia, ceea ce'ĭ peste putinţă, saŭ Filip a fost Saraba din Dacia, după cum am vĕḑut că'l arată şi faptele sale.

Julius Capitolinus trăia sub Constantin cel Mare, căruĭa ĭ-a şi închinat scrierile sale. In viéţa luĭ Gordian III (c. XXXIV) la sfîrşit, tocmaĭ în pasagiul unde se adreséză către Constantin cel Mare, Capitolinus vorbesce despre o inscripţiune în care se menţiona că Gordian fusese învins de Filipĭ, adecă de împĕraţiĭ Filip Arabul şi fiĭul seŭ Filip II; apoĭ adaoge că se ḑice cum-că Liciniŭ, când ajunse împĕrat, a distrus acea inscripţiune, fiind-că el, Liciniŭ, „pretindea a se trage din némul celor doĭ Filipĭ“: „Quem titulum evertisse Licinius dicitur eo tempore quo est nactus imperium, quum se vellet videri a Philippis originem trahere“.

Acest text este nec-plus-ultra categoric. Tótă lumea sciea că Liciniŭ era Dac, ba încă barbar din Dacia; dar toţĭ trebuĭaŭ să scie nu maĭ puţin că el îşĭ urcă originea némuluĭ la Filip Arabul, pe care însuşĭ Julius Capitolinus îl numesce „Philippus Arabs“; şi trebuia s'o scie maĭ ales Constantin cel Mare, când îĭ deduse pe soru-sa în căsătoriă. Inrudirea însă între Liciniŭ şi între Filip nu putea să fi fost în fapt decât identitatea de castă: amîndoĭ Sarabĭ. Elementul cel maĭ resistinte contra dominaţiuniĭ romane în Dacia, Sarabiĭ, flórea Dacilor de altă dată, par a se fi ţinut totd'a-una retraşĭ, departe de cultura cea curat latină a oraşelor: de aci tatăl luĭ Filip ne este descris ca un hoţ de codru, ĭar Liciniŭ ca un ţĕrănoĭu. Ném barbar pentru urbanitatea romană, Sarabiĭ se distingeaŭ totuşĭ prin trăsura caracteristică de a fi toţĭ fórte mândri: „superbus“, ḑice Capitolinus despre Filip. Asupra acesteĭ trăsurĭ caracteristice noĭ vom reveni maĭ jos.

Originea dacică a împĕratuluĭ Filip şi sensul porecleĭ sale „Arabs“ fiind lămurite, nu ne va fi greŭ acuma de a explica greşéla acelora carĭ îl aduceaŭ din „Bostra“, o greşélă fórte instructivă prin aceea că pînă şi ea, bine înţelésă, servesce a confirma adevĕrul. Ca Dac, Filip era un „Traianensis“, era din „Provincia Traiana“, şi o alusiune la acésta cată să fi fost în vre-o fântână cunoscută încă Bizantinilor înainte de Cedren şi de Zonara. Din dată însă ce porecla „Arabs“ era luată în sensul geografic, Bizantiniĭ trebuĭaŭ vrênd-nevrênd să caute anume în Arabia vre-un oraş cu numele luĭ Traian, şi n'aŭ putut să găséscă acolo decât numaĭ unul singur, căcĭ numaĭ unul singur există: „Nova Traiana Bostra“, care pe monetele sale pórtă legenda: *ΝΕΑ ΤΡΑΙΑΝΗ ΒΟΣΤΡΑ* (Mionnet, Descr. d. médailles, V, 579 sq.; Eckhel, III, 500 sq.). Fără acest „*ΤΡΑΙΑΝΗ*“ nimenuĭ n'ar fi venit în cap să aducă pe Filip din Bostra, ci l'ar fi lăsat simplu cu porecla sa de „Arabs“. Orĭ-ce poreclă însă să fi avut, stăruinţa luĭ Filip de a rădica Dacia şi preţiosul text al luĭ Capitolinus demonstréză că el era Dac.

Confusiunea între doue regiunĭ traianense ca „Dacia“ şi „Bostra“ ne amintesce ce-va absolut de aceĭaşĭ natură la Ammian Marcellin. Dacia era „provincia luĭ Traian“; Spania era „patria luĭ Traian“; de aci unul şi acelaşĭ „Traianensis“, Paulus notarius, personagiŭ important sub împĕratul Constanţiŭ, este numit la Ammian Marcellin în cartea XIV: „ortus in Hispania“, ĭar în cartea XV: „natus in Dacia“. Un alt qui-pro-quo cam de acelaşĭ fel ne întimpină în privinţa împĕratuluĭ Carus, despre care nu se sciea dacă a fost de origine din Pannonia saŭ din Africa, fiind-că se confundaseră termeniĭ „Pannonius“ şi „Poenus“ (Vopisc., Car. IV).

D. Waddington susţine că tatăl împĕratuluĭ Filip, „nobilissimus latronum ductor“ al luĭ Aurelius Victor, — o expresiuse care, fie ḑis în parentesĭ, ne amintesce cuvintele luĭ Vopiscus despre împĕratul Proculus: „domi nobilis, sed majoribus latrocinantibus“ (IV Tyr., XII), — d. Waddington susţine că acel tată se numĭa „Marinus“ şi că a fost apoteosat în Filipopole cel din Hauran. Lucrul e cu putinţă, cu atât maĭ mult că tocmaĭ acolo nu se sciea că el fusese bandit. Noĭ lăsăm dară în picióre tot ce spune d. Waddington despre monete şi inscripţiunĭ cu *ΘΕΩ ΜΑΡΙΝΩ*, deşi argumentaţiunea 'ĭ e departe de a fi suggestivă. Marin saŭ ne-Marin, tatăl luĭ Filip a fost un Saraba din Dacia, după cum un Saraba din Dacia a fost şi tatăl cel necunoscut al luĭ Liciniŭ, ambiĭ din re-

giunea cea caracterisată de către Ptolemeŭ prin „καὶ Ἀράβων ποταμός.“

VIII. ALŢĬ SARABĬ ÎMPĔRAŢĬ ROMANĬ.

Dominaţiunea romană în urma cuceririĭ Dacieĭ nu exterminase acolo nicĭ poporul de jos, pe ceĭ „pĕroşĭ“, „capillatos“, nicĭ casta cea aristocratică a „căciulaţilor“, „S a r a b a s“, ba nicĭ chiar în sînul acesteĭ caste dinastia cea regéscă a luĭ Decebal. Filip, un S a r a b a ordinar, adecă ne-dinastic, apucă sceptrul imperial la 244. Peste 17 anĭ, la 261, pe fostul tron al cuceritoruluĭ Dacieĭ se urcă un alt Dac, dar nu S a r a b ă ordinar, ci tocmaĭ din dinastia luĭ Decebal, anume Regillian: „gentis Daciae, Decibali ipsius, ut fertur, affinis“ (Treb. Pollio, XXX Tyr. IX). Acésta învederéză pe deplin puternica persistinţă a S a r a b i l o r în Dacia un secol şi jumătate după mórtea luĭ Traian. Ce-va maĭ mult; peste vr'o ḑece anĭ după Regillian împĕratul Aurelian retrage din Dacia administraţiunea romană şi legiunile, lăsând pe ceĭ-lalţĭ locuitorĭ în voĭa furtunelor; dar elementul cel nedomolit al S a r a b i l o r rĕmâne nestrămutat acolo şi, după ce Roma perde cu totul Dacia, doĭ dintr'înşiĭ maĭ isbutesc a deveni împĕraţĭ Romanĭ: la 307 Liciniŭ, despre care s'a vorbit deja, iar la 305 Galeriŭ.

Se repetă mereŭ că împĕratul Galeriŭ a fost născut în Dacia cea nouă saŭ a luĭ Aurelian nu departe de Sardica, adecă aprópe de Sofia în Bulgaria actuală, fiind-că Eutropius (IX, 22) ḑice: „Maximianus Galerius in Dacia haud longe a Sardica natus“. In privinţa luĭ Galeriŭ, o fântână mult maĭ sigură decât Eutropius este Lactantius, contimporan cu acest principe, nu posterior ca cela-lalt, şi carele ne spune fórte lămurit că Galeriŭ era din Dacia cea veche saŭ a luĭ Traian, de unde mumă-sa fugise cu dînsul trecênd Dunărea de'naintea uneĭ invasiunĭ a Carpilor, şi prin urmare putea să fie crescut în Sardica saŭ pe aprópe, dar nu fusese născut acolo. Lactantius maĭ adaogă că Galeriŭ nu era Latin, ci barbar din Dacia cea veche, şi anume indigen, adecă Dac, de vreme ce fugĭa de'naintea năvălitorilor străinĭ. Iată chiar textul: „Inerat huic bestiae naturalis barbaries et feritas a Romano sanguine aliena. Non mirum, cum mater ejus T r a n s d a n u b i a n a infestantibus Carpis in Daciam novam transiecto amne confugerat“ (De mort persecutor, IX). De aci se explică amicia sa cu Liciniŭ: „veteris contubernii amicum et a prima militia familiarem“, pe care dînsul l'a ajutat a se urca pe tron, ast-fel că în acelaşĭ timp Roma avea doĭ Dacĭ împĕraţĭ.

Despre Liciniŭ noĭ scim că a fost S a r a b ă, de óră-ce pretindea a fi din némul luĭ Filip Arabul. Fost'a óre tot S a r a b ă şi Galeriŭ?

A-priori se póte rĕspunde că da, căcĭ este de creḑut că în secolul IV, faţă cu agera sistemă romană de desnaţionalisare în curs de doĭ secolĭ trecuţĭ, din întregul popor dacic de altă dată numaĭ dóră elementul cel ne'nduplecat al S a r a b i l o r, cu tradiţiunile sale de veche mărire, a putut să păstreze acea atitudine autoctonă pe care Romaniĭ o numĭaŭ „barbaries“. Poporul de jos, „pletoşiĭ“, „capillati“, afară de ceĭ adăpostiţĭ în creeriĭ munţilor sub îndatinata căpetenĭă a S a r a b i l o r, cată să fi devenit de de-mult o singură apă cu coloniĭ romanĭ. Dacă dară Galeriŭ ar fi fost dintre aceştia, Lactantius nu putea să'l numéscă barbar „a Romano sanguine alienus“.

A-posteriori, Galeriŭ era fórte mândru de originea sa. Pe când alţiĭ îl poreclĭaŭ „cĭoban“, „armentarius“, după cum ḑiceaŭ luĭ Filip „haiduc“ şi luĭ Liciniŭ „bădăran“, însuşĭ Galeriŭ pretindea a fi dintr'un ném ḑeesc: „diis oriundus“ după Lactantius, saŭ un ném de balaur: „matre compressa dracone“ după Aurelius Victor.

Consideraţiunile de maĭ sus ar fi ele singure destul de ponderóse pentru a ne îndemna să credem că Galeriŭ, ca şi prietenul seŭ Liciniŭ, a fost din casta S a r a b i l o r; dar ce-va şi maĭ hotăritor este însuşĭ numele „Galerius“. Dacă nu s'ar sci cu certitudine că acest împĕrat a fost Dac, numele seŭ „Galerius“ n'ar avé nicĭ o importanţă deosebită; când se scie însă că el era nu numaĭ Dac, dar încă se pretindea a fi de o origine ilustră, atuncĭ ne isbesce împregĭurarea că „Galerius“ însemnéză tocmaĭ „pileatus“, derivând din „galerus“ sinonim cu „pileus“: „galerus est genus pilei“ ḑice Servius într'o scoliă la Virgiliŭ, şi prin urmare nu este alt ce-va decât o traducere latină literală a daciculuĭ S a r a b a.

IX. CONCLUSIUNEA

Am urmărit pe S a r a b ĭ începênd din

epoca luĭ Cesar, când casta lor fusese organisată de cătră regele dacic Berebista, şi pînă la epoca luĭ Constantin cel Mare, când Sarabiĭ Galeriŭ şi Liciniŭ reuşesc a se înălţa pe tronul imperial al Romeĭ, tóte acestea în curs de vr'o patru secolĭ.

Am urmărit pe *Basarabĭ* începênd dela lupta lor cu Mongoliĭ la 1240 şi pînă astăḑĭ, în curs de şése secolĭ şi maĭ bine, constatând că eĭ aŭ fost tot o castă nobilitară ca şi Sarabiĭ sub Dacĭ, că purtaŭ la veciniĭ acelaşĭ epitet de „Arabĭ" ca şi Sarabiĭ pe timpul luĭ Ptolemeŭ şi al împĕratuluĭ Filip, că n'aŭ încetat nicĭ o dată de a avé centrul lor, ca şi Sarabiĭ, în aceĭaşĭ regiune a Jiĭuluĭ, în Oltenia şi 'n Haţeg.

Cunóscem dară o mie de anĭ din istoria *Basarabilor*, fie sub numele lor cel primitiv de Sarabĭ, fie după alipirea cătră acest nume a titluluĭ de Ban.

Ne maĭ rĕmâne necunoscut intervalul de opt vécurĭ dintre secoliĭ V şi XIII, dar pînă şi acest interval se luminéză acum pe neaşteptate. Când un lanţ solidar de probe peremptoriĭ demonstréză că un fluviŭ între aniĭ *A—C* avusese acelaşĭ curs sub acelaşĭ nume între aceleaşĭ malurĭ pe aceĭaşĭ albiă ca şi între aniĭ *H—L*, maĭ trebuĭ óre demonstrat că pe aceĭaşĭ albiă între aceleaşĭ malurĭ sub acelaşĭ nume el avusese acelaşĭ curs în intervalul cel mijlociŭ dintre aniĭ *D—G?* O demonstréză însăşĭ logica faptelor, maĭ probă decât orĭ-ce probă. Aşa dară:

1°. De vreme ce înainte de secolul V şi pe urmă după secolul XII, întâĭu Sarabiĭ şi apoĭ *Basarabiĭ* n'aŭ părăsit nicĭ o dată Oltenia şi Haţegul, decĭ: tot acolo aŭ fost eĭ şi între secoliĭ V şi XIII;

2°. De vreme ce Sarabiĭ înainte de secolul V şi *Basarabiĭ* după secolul XII constituiaŭ ne'ntrerupt o castă nobilitară, decĭ: tot o castă nobilitară aŭ fost eĭ şi între secoliĭ V şi XIII;

3°. De vreme ce Sarabiĭ înainte de secolul V aŭ fost dat Dacilor pe ceĭ maĭ marĭ regĭ cu Decebal în frunte şi deteră apoĭ Romeĭ cincĭ împĕraţĭ: pe doĭ Filipĭ, pe Regilian, pe Galeriŭ şi pe Liciniŭ, toţĭ de o energiă mărturisită chiar de cătră duşmaniĭ lor, şi de vreme ce după secolul XII *Basarabiĭ* aŭ dat Românilor un lung şir de eroĭ ca Alexandru, ca Mircea, ca Vlad Dracul, ca Ţepeş etc.; decĭ: acelaşĭ rol conducĕtor în capul némuluĭ românesc contra furtunelor din afară avuseseră eĭ şi între secoliĭ V şi XIII.

In acest mod, pentru intervalul dintre secoliĭ V şi XIII ne lipsesc texturĭ, ne lipsesc documente, ne lipsesc numĭ propriĭ, ne lipsesc amărunte, dar perspectiva istorică nu ne maĭ lipsesce de astă dată: în Oltenia şi în Haţeg, luptându-se contra năvălitorilor şi revĕrsându-se din când în când asupra regiunilor de prin pregĭur, trăia pe atuncĭ poporul românesc avênd Domnĭ din casta Sarabilor, ascuns în munţĭ ca o comóră depusă de Traian şi păzită de urmaşiĭ luĭ Decebal.

Iată cine, iată de când, iată de unde sînt *Basarabiĭ.*

* * *

De acum înainte îmĭ maĭ rĕmâne de tras numaĭ o lature pentru a isprăvi triunghiul istorieĭ Românilor în vécul de mijloc.

Prima lature a fost: *Genealogia popórelor balcanice.*

A doua lature este: *Basarabiĭ.*

A treĭa lature va fi: *Bêrladul.*

CUPRINSUL: